

Arkeologisk utredning av Förrådet 4, Raä 55 och Raä 21. Åkroken Sundsvall.

**Fastigheten Förrådet 4, Sundsvall socken,
Sundsvalls kommun, Västernorrlands län**

**Rapport 2015:1
Maria Lindeberg - Mathias Bäck
Med bidrag av Jonas Bergman**

Murberget Läns museet Västernorrland
Box 34
871 21 Härnösand
www.murberget.se

Arkeologisk utredning av Förrådet 4, Raä 55 och Raä 21. Åkroken, Sundsvall. Rapport 2015:1

© Murberget Läns museet Västernorrland, Maria Lindeberg och
Statens historiska museer Arkeologiska uppdragsverksamheten, Mathias Bäck.
Härnösand 2014
Foto: Murberget om inte annat anges

ISSN 2000-0111

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Syfte	7
Metod	7
Områdesbeskrivning och äldre uppgifter.....	7
Äldre foton från området.....	10
Redovisning av arbetet	12
Schaktbeskrivningar.....	14
Slutsatser	19
Sammanfattning av fyndmaterialets karaktär och kronologi	20
Bilder föremål.....	21
Kyrkan	25
Kartanalys - historiska kartor, Förrådet 4 norra och södra	26
Arkeobotanisk rapport från schakt 7 i kv. Förrådet 4, Sundsvall.....	30
Strategier och utvärdering av resultatet.....	31
Tekniska och administrativa uppgifter	33
Referenser	34
Bilagor.....	35
1. Kartor	36
2. Schaktkartor	37
3. Fyndlista	38
4. Fotolista och ”kontaktark”	40
5. Tidningsartiklar	48
6. Historisk beskrivning av Förrådet 4 och 8	50

Sammanfattning

Murberget och Raä Uv-Mitt har genomfört en arkeologisk utredning inom norra delen av fastigheten Förrådet 4 i Åkroken, Sundsvall. Inom fastigheten planerar Sundsvalls kommun och Skifu AB tillbyggnad för Mittuniversitetets räkning.

Inom kvarteret finns Raä 55, som är en ungefärlig platsangivelse för Sundsvalls äldsta kyrka och kyrkogård från första halvan av 1600-talet. Undersökningsområdet gränsar också till Raä 21, det äldre stadslagrets hypotetiska utbredning.

Det fyndmaterial som påträffades är i huvudsak sentida. Inga spår av kyrkan eller byggnadsrester från Sundsvalls äldsta stad hittades. Rektifiering av historiska kartor ger en troligare plats för kyrkan uppe på åsen, på Väderkvarnsbacken vid parkeringen till f.d. elevhemmet för Verkstadsskolan, med ungefärliga koordinater i Sweref; 6920010/618110 (istället för tidigare 6919914/618156).). Även i äldre beskrivningar av den första kyrkan finns uppgifter om placeringen på åsen, vid Väderkvarnsbacken.

Åsen där Grönborgsgatan går har sannolikt omformats både genom exploatering av åsmaterialet och genom utfyllnad vid något tillfälle. Detta syntes i schaktet i sluttningen mot Grönborgsgatan. Det finns även foton och beskrivningar av att åsmaterialet använts, bl a till byggnationerna av Stenstaden efter branden 1888. Inga ursprungliga marknivåer påträffades i något av schakten.

Vid utredningen togs 10 schakt upp. I schaktet närmast åsen vid Sidsjövägen, fanns förutom fyllnadsmassor delar av en grundmur till ett mindre hus som troligen identifierats på fotografier från 1930-50-talet. Hela den södra delen av parkeringen inom undersökningsområdet är kraftigt utfylld med 5-6 meter tjocka massor. Denna omfattande utfyllnad kan förklaras av den topografiska nivåskillnad som kan ses på ett flygfotografi som troligen är taget under 1940-talet och på några få meter när kan den norra utsträckningen för tjärnen på kartan från 1642 avgränsas. Vid provborrningar i kv. Förrådet 8 konstaterades samma typ av mäktiga, upp till 8 m tjocka, utfyllnadslager. Tjärnen är emellertid inte avgränsad åt söder.

Tjärnens läge (från 1642 års karta) underlättade arbetet med kartöverlägg för att identifiera platsen för Sundsvalls första kyrka.

Inledning

Murberget och Raä Uv -Mitt har genomfört en arkeologisk utredning inom norra delen av fastigheten Förrådet4 i Sundsvall. Inom fastigheten planerar Sundsvalls kommun en tillbyggnad för Mittuniversitetets räkning.

Inom kvarteret finns Raä 55, som är en ungefärlig platsangivelse för Sundsvalls äldsta kyrka och kyrkogård från första halvan av 1600-talet. Undersökningsområdet gränsar också till Raä 21, det äldre stadslagrets hypotetiska utbredning.

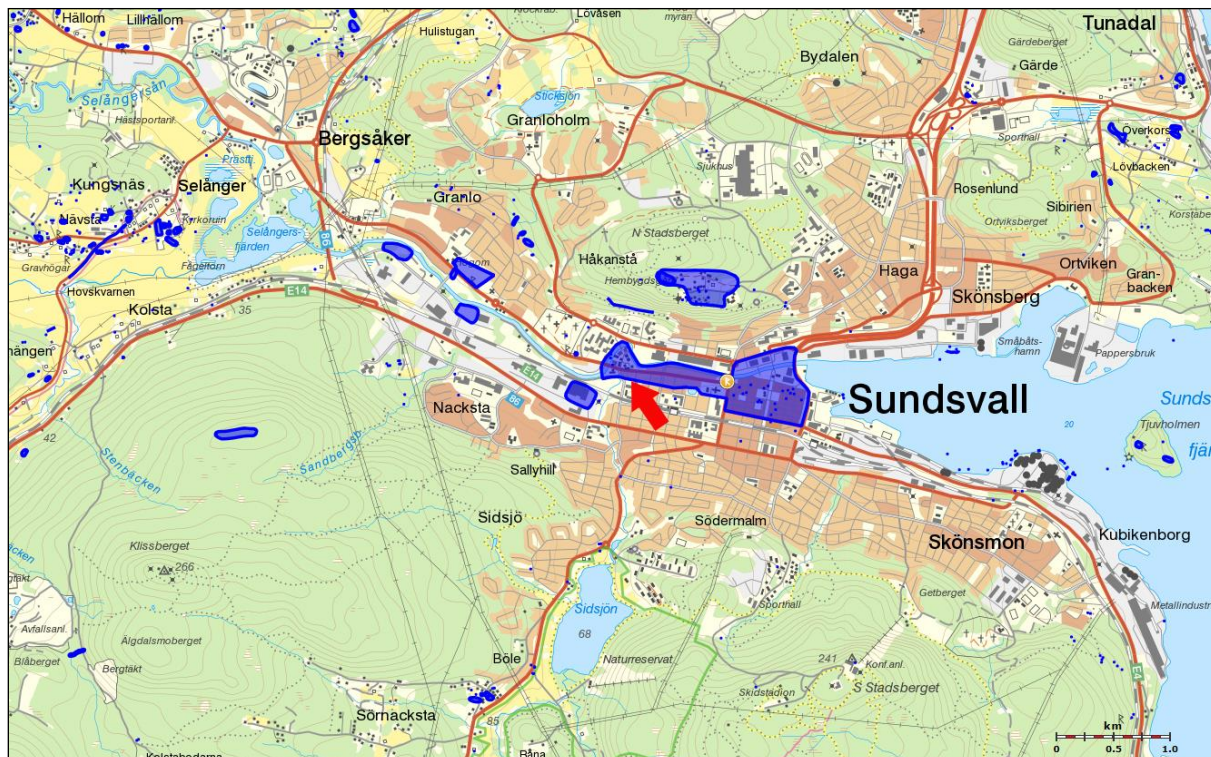

Fig. 1. Översiktskarta Sundsvall och närmaste omgivning, med fornlämningar (blå markeringar) från fmis. Läget för undersökningsområdet markerad med röd pil. Den stora blå markeringen visar Raä 21, äldre stadslager.

Bakgrund till projektet

Området, Fastigheten Förrådet 4 (norra delen) samt Förrådet 8 exploateras för att ge plats åt fler universitetslokaler i samband med universitetets flytt från Härnösand till Sundsvall. Som en del i detta arbete kommer en ny detaljplan att tas fram vilket medger lokaler för skola, kontor och centrumändamål. Bland de utredningar som kommunen genomför för att klargöra områdets lämplighet att bebygga ingår denna arkeologiska undersökning. Beställare: Mark- och exploateringsavdelningen, Stadsbyggnadskontoret, Sundsvalls Kommun.

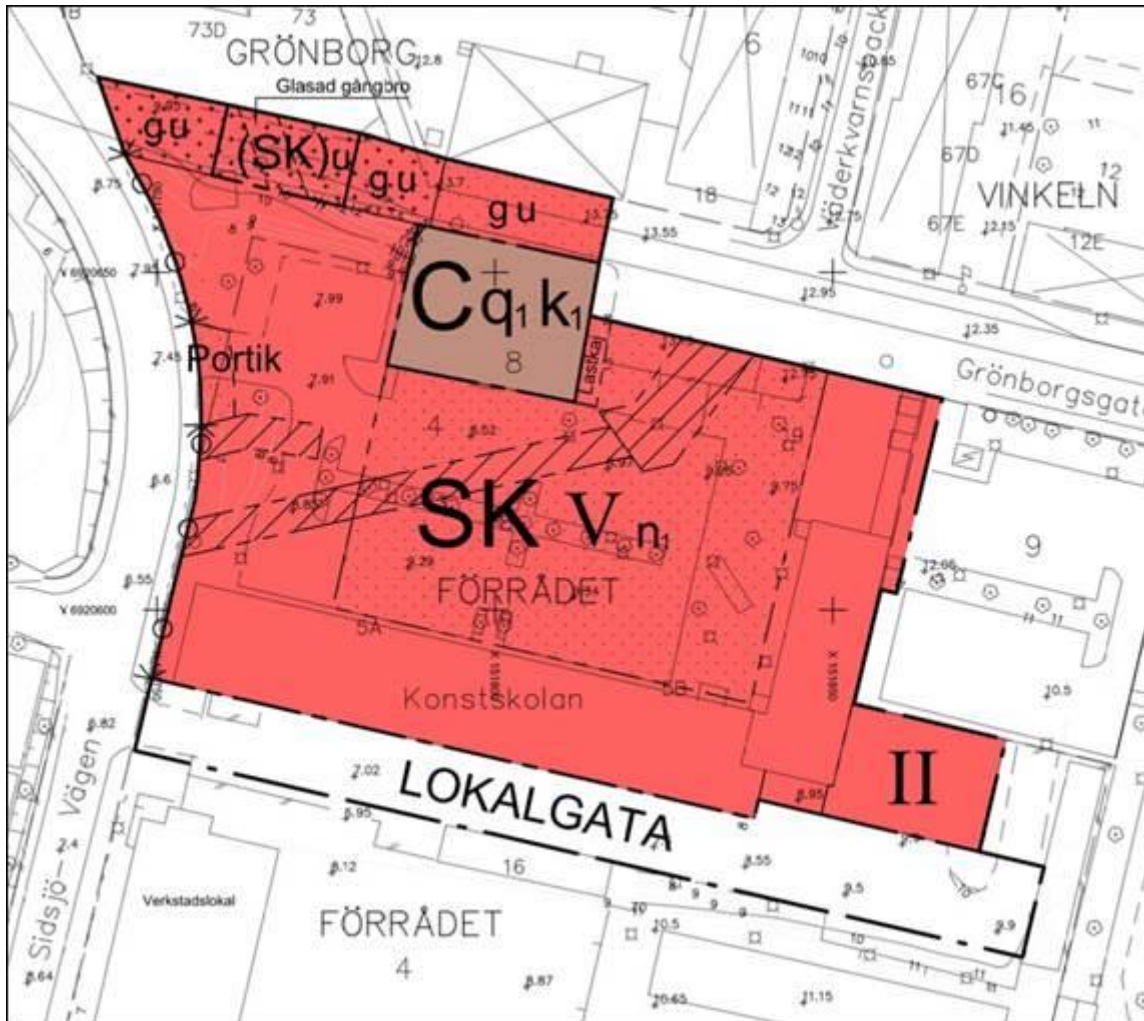

Fig. 2. Karta över detaljplane- och exploateringsområdet vilket omfattar del av fastigheten Förrådet 4 (norra delen) samt Förrådet 8.

Syfte

Syftet med utredningen var att fastställa förekomsten av eventuella hittills okända fornlämningar. Inom utredningsområdet ligger platsen för Sundsvalls första kyrka (Raä 55) och Förrådet 4 gränsar också till det äldre stadslagret, Raä 21. Exempel på lämningar som kunde förväntas var bevarade delar av bebyggelse, kulturlager, kyrkogård.

Utredningen genomfördes med anledning av att Sundsvalls kommun detaljplanlägger området (Förrådet 4 och 8) så att universitetet kan växa.

Resultatet av utredningen kommer att användas i Sundsvalls kommuns och Länsstyrelsens fortsatta planering samt ligga till grund för Länsstyrelsens bedömning av tillåtlighet enligt KML.

Utredningens målgrupper är främst Länsstyrelsen och Sundsvalls kommun.

Metod

Inmätning av arkeologiska kontexter, fynd och schaktade ytor gjordes med totalstation och resultatet har därefter bearbetats i GIS.

Undersökningsområdena schaktades ner med maskin, följande den befintliga lagersekvensen tills fornlämning påträffas. I samtliga schakt grävdes ner till orörd mark i syfte att erhålla information om kulturlagersekvensens omfattning. Grävningen genomfördes enligt kontextuell grävmetod, men i huvudsak med maskin. Ställvis handgrävdes vid behov, i syfte att kontrollera lagerrelationer och tillvarata fyndmaterial för datering. I detta skede kom i första hand keramikmaterialet att användas i syfte att datera påträffade lagerkontexter. Detta är ett skarpt redskap som på ett par årtionden när kan ge besked om tidställningen för enskilda lager vid schaktningen.

Påträffade och blottade stratigrafiska enheter av vikt för tolkningen av platsen, plandokumenterades och beskrevs enligt riktlinjer angivna i en standardiserad manual som används vid kontextuell grävmetod. Därtill angavs fysiska relationer till närmast ovan- och underliggande enheter. Uppgifterna registrerades på en blankett där också arkeologens tolkning av den stratigrafiska enhetens tillkomst anges. Funktion eller syfte framgår, samt argument för hur den hör samman med andra stratigrafiska element.

Arbetet fotodokumenterades kontinuerligt, i form av detaljfoton och översikter.

Undersökningsområdet har beräknats omfatta en yta om cirka 1350 m². Den grundläggande metoden var densamma inom alla delar av exploateringsområdet.

Områdesbeskrivning och äldre uppgifter

Sundsvall är beläget vid Selångersåns utlopp i Sundsvallsfjärden. Selångersdalen ligger strategiskt mitt i Medelpad mellan Indalsälven i norr och Ljungan i söder. Härifrån kunde man nå de båda dalgångarna som under förhistorisk tid och medeltid betraktades som genomfartsvägar. Under den katolska tiden hade Ljungandalen stor betydelse för pilgrimsfärderna till Trondheim, *S:t Olofsleden*. Vägen kom sedan att behålla sin betydelse som huvudled för kontakten med Jämtland och Norge (E14 följer idag stora delar av S:t Olofsleden). I nord-sydlig riktning fanns kustvägen, den så kallade Norrstigen (Liljequist 1983).

Selångersfjärden utgjordes av en djup havsvik med utmärkta hamnförhållanden. Runt fjärden fanns redan under järnåldern en etablerad jordbruksbygd. Rika lämningar och gravar

från järnålder (se karta fig. 1.), S:t Olofs hamn och kyrkoruinen från 1200-talet visar på Selångers tidiga betydelse.

Sundsvall som stad grundades 1621 av Gustaf II Adolf. Enligt Ahnlund (1921:47) fanns namnet *Sundsvall* redan innan grundandet och Ahnlund menar att namnet betecknar den öppna strandplanen eller *vallen* mittemot *Sunds by* eller gården *Sund*, som fanns på norra sidan om ån med fyra gårdar. På södra sidan om ån fanns *Köpstaden* med två gårdar och gården *Åkersvik*.

Sundsvalls äldsta stadsdelar lokaliserades till Åkroken, där Selångersån gör en skarp krök och bildar en "halvö/udde" mot norr. Platsen bör ha tillhört någon av tidigare nämnda byar. Selångersån var antagligen fortfarande segelbar, men större fartyg hade redan innan Sundsvalls grundläggning slutat trafikera Selångersån upp till Kungshamn i Selånger. Att just Åkroken ändå valdes som centrum, talar för att platsen kan ha varit etablerad som marknadsplats eller båtlänning för fiskare. Att Sidsjöbäcken mynnar ut i Selångersån vid Åkroken kan också ha varit en fördel, exempelvis för vattenkraft och "udden" erbjöd också en lång strandlinje (Liljequist 1983:20–23).

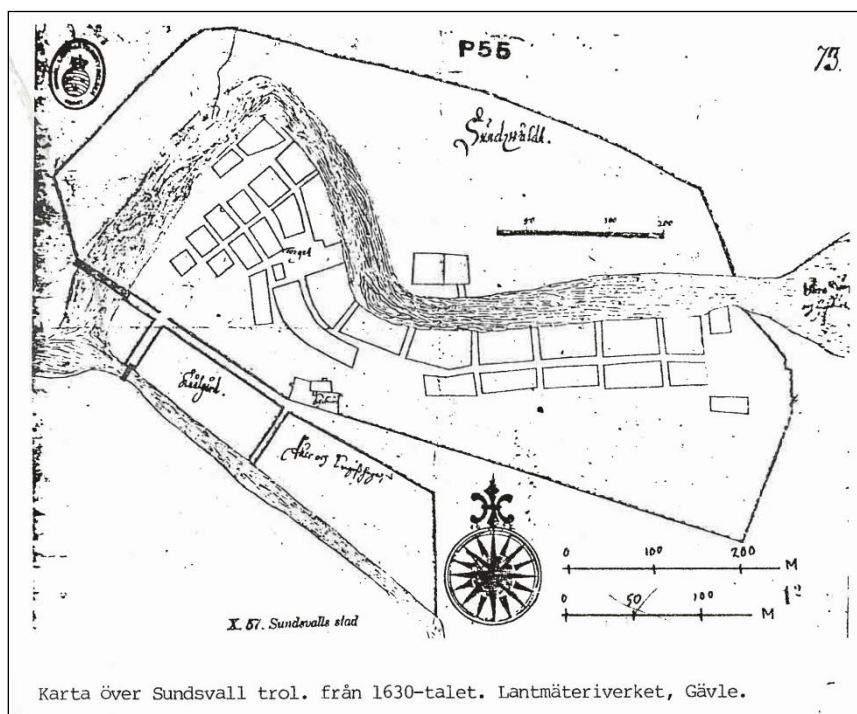

Fig. 3. En tidig karta över Sundsvall (Liljequist 1983:24). Den första stadsplanen följde en senmedeltida stadsplanering med fyrkantiga kvarter och torg. I övrigt är planen traditionellt medeltida och anpassad efter platsens topografi (Liljequist 1983:29).

Sundsvalls första kyrka hade ett dominerande läge på krönet av åsen i utkanten av staden (där Väderkvarnsbacken mot Grönborgsgatan ligger idag). Staden avgränsades av ett tullstaket och söder om detta fanns kålgårdar, åkrar och ängar. Om tullstaketet var enligt tidens reglemente var det nästan 5 meter högt (Ahnlund 1921:69)!

Uppgrundningen av Selångersån bidrog antagligen till att stadens centrum redan 1648 flyttades till stenstadens nuvarande läge: Sundsvalls andra kyrka och kyrkogård låg på platsen för nuvarande Stadshuset, torget och vid Vängåvans park där tidigare *Östra Tjärnen* fanns.

Åkroken hör till stadsdelen Västermalm. Idag finns bl a Mittuniversitetet och Åkroken science park i Åkroken. Sundsvalls kommun och Konstskolan har lokaler i direkt anslutning

till undersökningsområdet. En historisk beskrivning över Förrådet 4 och 8 har gjorts av Stadsbyggnadskontoret och kan ses i Bilaga 6.

Få arkeologiska undersökningar är gjorda i området för Sundsvalls äldsta delar. 1985 undersöktes inför exploatering Kvarteren *Humlegården* och *Barnhemmet under 6* veckor (Fransson/Holmgren 1985). Spår efter kullerstenar som tolkades som det gamla torget var det mest intressanta som kom fram. Inga konstruktioner och heller inga avfallslager påträffades, vilket påpekas som anmärkningsvärt.

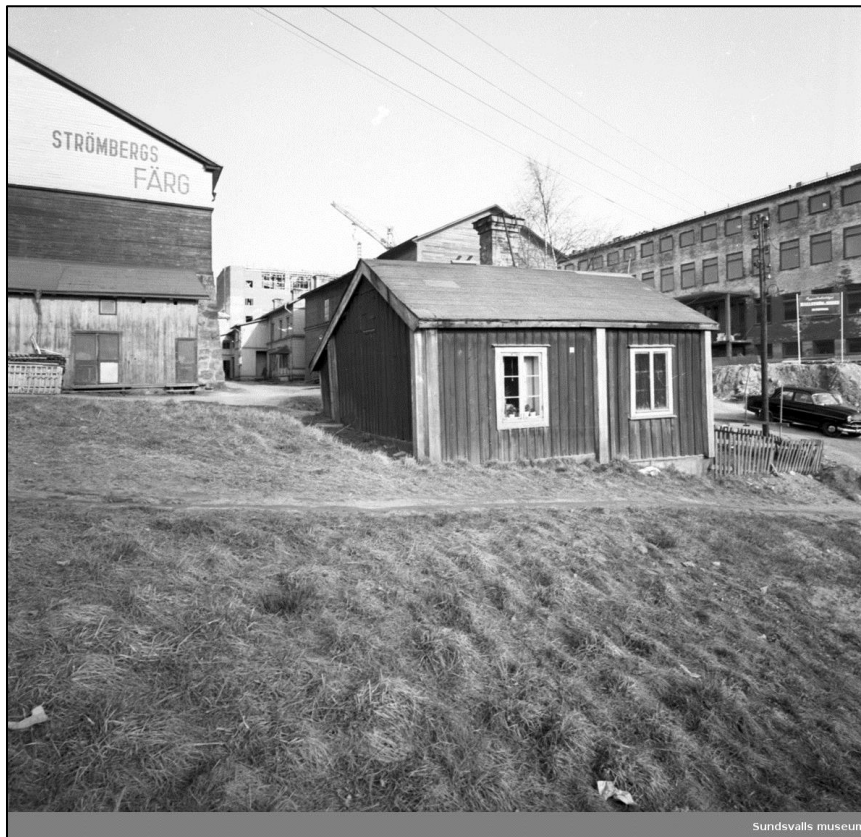

*Fig. 4.
Förrådet 8 (f.d. iskällare
och senare färglager) och
norra delen av
parkeringen på
fastigheten Förrådet 4.
UO innan undersökning.
Foto från väster, vid
infarten från Sidsjövägen.*

*Fig. 5.
Södra delen av
parkeringen Förrådet 4.
Kommunens lokaler,
Socialförvaltningen och
Konstskolan (f.d.
verkstadsskolan).
UO innan undersökning.
Foto från väster, vid
infarten från Sidsjövägen.*

Äldre foton från området

*Fig. 6.
Strömbergs färg, d.v.s.
Förrådet 8.
Tegelhuset i bakgrunden
– nuvarande
Socialförvaltningen och
Konstskolan - under
uppbyggnad.
Möjligen är det grunden
till den lilla stugan på
bilden, som påträffades
vid utredningen.
Foto 1959, Sundsvalls
museum. Bilden tagen
från
nordväst/Sidsjövägen.*

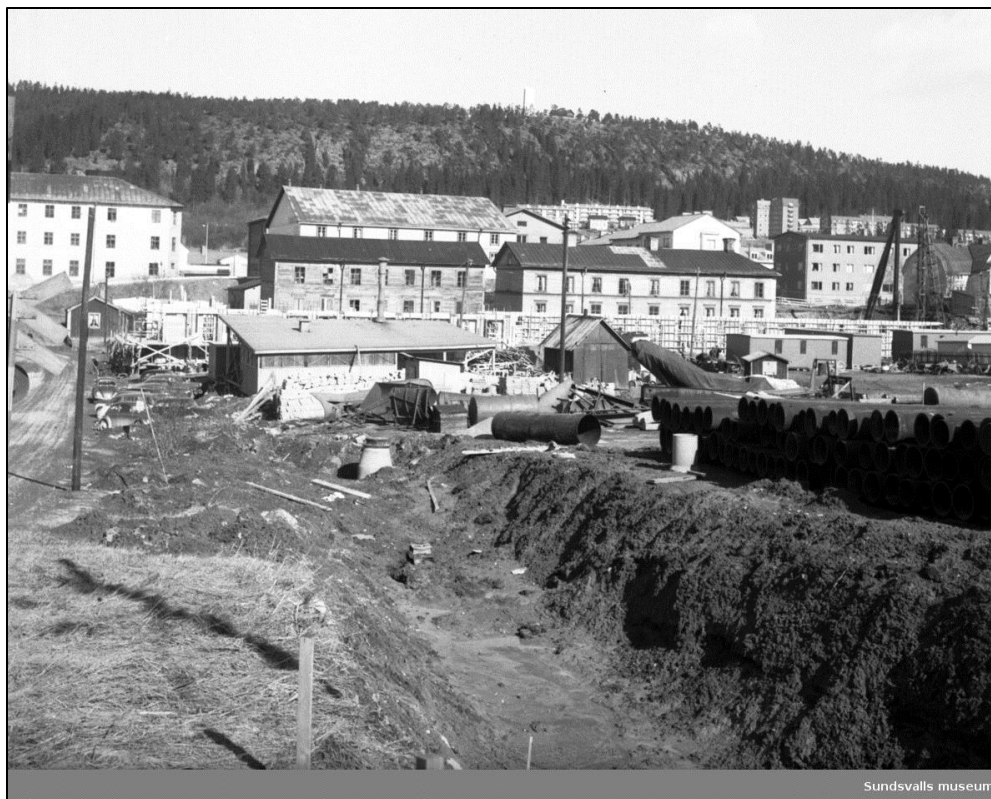

Fig. 7. Foto från 1950-60, Sundsvalls museum. Bilden tagen från söder, Sidsjövägen till vänster. Taket till Förrådet 8 syns bakom de två bostadslängorna som revs kring 1960-61.

*Fig. 8.
Bostadshuset som
tidigare fanns på
fastigheten
Förrådet 4. Foto
från
söder/sydväst.
Gaveln till
Förrådet 8 syns i
bakgrunden, med
en tillbyggnad mot
väster.
Foto från 1959,
Sundsvalls
museum.
På bilden ser
husen ut att ha
portar in till
källaren och
marknivån söder
om är tydligt
upphöjd.*

*Fig. 9.
Flygfoto 1940-
1950-talet. Foto
från Sundsvalls
Museum.
Bilden tagen från
väster.*

Redovisning av arbetet

Sammalagt 10 schakt öppnades och dokumenterades inom undersökningsområdet i kvarteret Förrådet 4. Placeringen av schakten styrdes delvis av diverse nedgrävda ledningar och att föroreningar påträffats i miljöproverna. De mest förorenade punkterna undveks men detta påverkar inte utredningsresultatets representativitet. Jordprover togs i botten av schakt 7. I undersökningsplanen var en byggnadsantikvarisk förundersökning av Förrådet 8 planerad. Då planerna för byggnaden inte var klara, uteslöts den byggnadsantikvariska förundersökningen. Beslutet fattades av Stadsbyggnadskontoret i samråd med Länsstyrelsen.

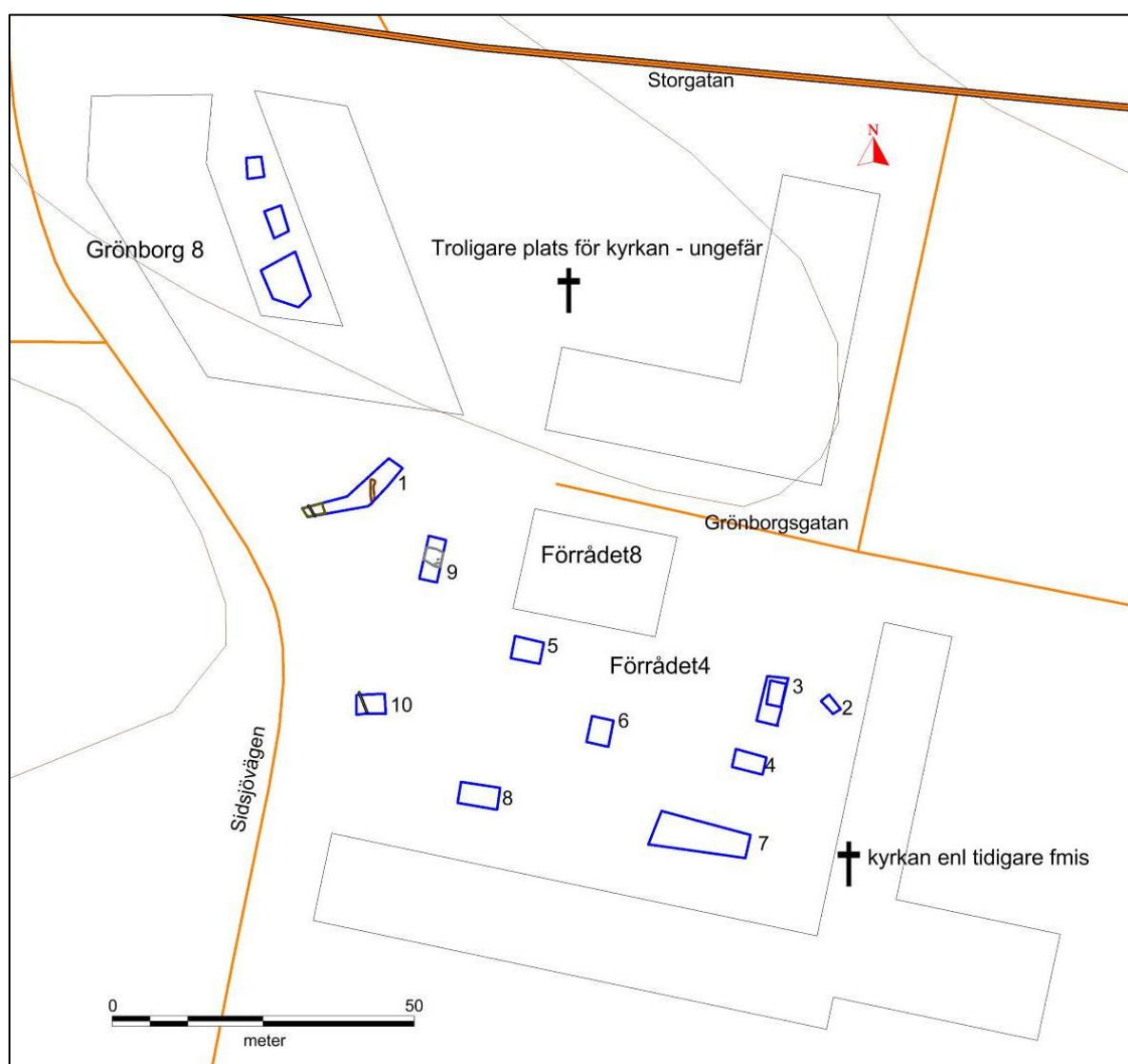

Fig. 10. Schaktkarta med schaktnummer. Blå rutor är grävda schakt, på kartan syns även schakten på Grönborg där en förundersökning gjordes direkt efter utredningen av Förrådet 4 (se rapport 2015:2). Norra delen eller utkanten av tjärnen lokaliserades i schakten 7 och 8.

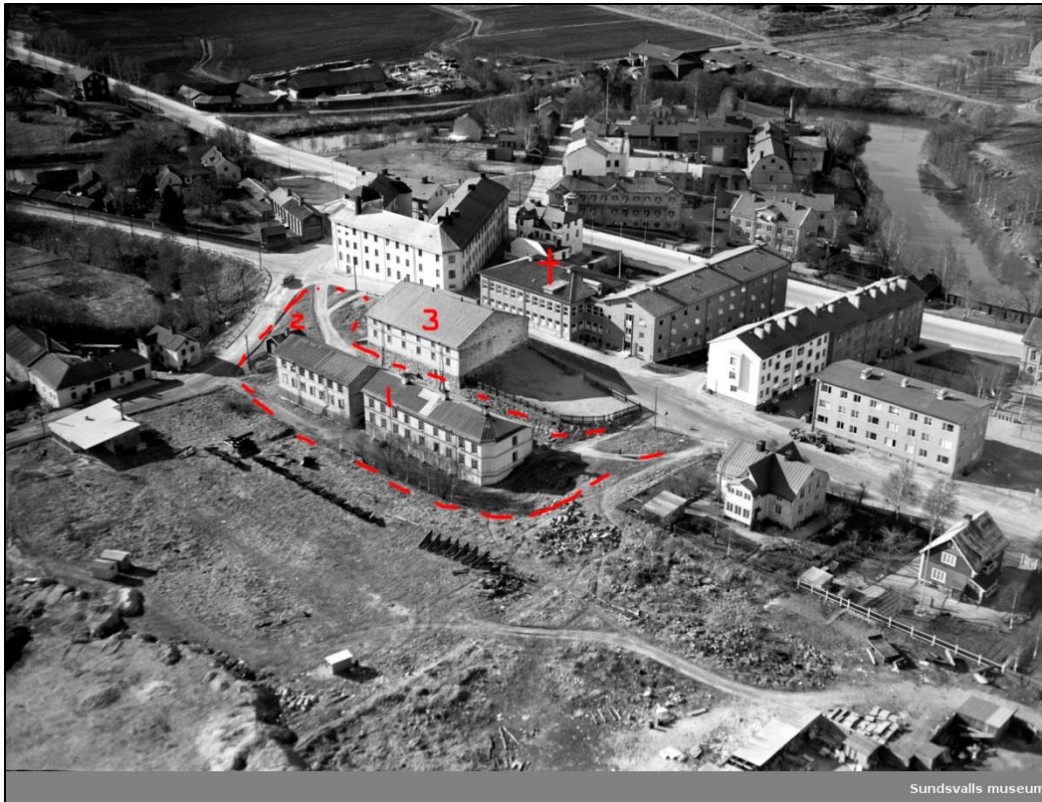

Fig. 11. Flygbild från 1955, Sundsvalls museum (SuM-foto 021763). Undersökningsområdet streckat med rött (jmf fig. 12). Huset för Konstskolan och Socialförvaltningen (tidigare verkstadsskola), är inte byggda. De två längorna mitt i bilden (nr 1), revs på 1960-talet. Nr 3=Förrådet 8/ f.d. iskällare och senare måleri. Nr 2=liten stuga vars grundläggning troligen påträffades i schakt 1. Ungefärlig plats för Sundsvalls första kyrka markerat med kors. Foto från sydöst.

Fig. 12. Flygbild 2014, google earth. Utredningsområdet streckat med rött. Ungefärlig plats för kyrkan markerat med kors. Nr 2 = förrådet 8, Nr 1=här stod tidigare två huslängor som revs på 1960-talet (jmf fig 11).

Schaktbeskrivningar

Schakt 1

Schaktet drogs i den nordvästra delen av UO, i en kraftig sluttning upp mot Grönborg 8. Ett av syftena var att klargöra om den förhöjning i stadslandskapet varpå Grönborgsgatan sträcker sig, utgörs av kvarvarande åsmaterial eller om denna delvis förändrats. Det kunde konstateras att merparten av förhöjningen i den norra delen av schaktet var konstruerad och utgjordes av fyllnadsmaterial. Under 0,12–0,14 m grästorv fanns ett upp till ca 0,20 m tjockt påfört gruslager för att jämna av sluttningen. Detta gruslager var mäktigast i mitten av schaktet och upphör innan schaktet vinklar av mot väster. Det finns således bara i sluttningen och funktionen har varit att modellera sluttningens lutning. Under detta gruslager fanns ett 0,45–0,50 m tjockt siltlager som var något humösare i den översta delen i kontaktytan mot gruset. Under detta lager övergick silten till att bli mörkare och mer kulturpåverkad, genom att det fanns enstaka sentida föremål i jorden. Under siltlagren återfanns ett 0,30–0,60 m tjockt raseringslager som bestod av tegel, kalkbruk, sten, trä och föremål. Detta raseringslager täckte de kvarvarande delarna av en grundmur som genom föremålsbestånd och jämförelser med fotografier torde representera en byggnad som stod på platsen under 1950-talet.

I den västra delen av schaktet (efter att schaktet vinklat av åt väster) var lagren mindre omfattande. Under grästorv (0,12 m) och utjämningslager (0,1 m) fanns torr siltig jord med inslag av byggnadsrasering (0,05–0,10 m, men ställvis något mer). Därunder vidtog åsgrusmaterial i den östra delen av schaktet. Detta är den enda del av samtliga schakt där åsmaterial in situ påträffades. I schaktets västligaste 2 meter påträffades intakt lera (enda stället vid undersökningen). Stenpackningen (nr 14), hänger samman med fyllningen av ett modernt ledningsschakt.

Fig. 13. Schakt 1 och del av en husgrund.

Schakt 2

Schaktet drogs i undersökningsområdets östligaste del invid konstskolans byggnad. Under 0,10 m grästorv fanns 0,30 m siltig jord med små mängder raseringsrester i form av tegelkross, men även inblandning av asfalt. Två omärkta ledningar sträckte sig genom schaktet. Då dessa täckte större delen av den begränsade yta som skulle vara möjlig att ta upp i denna del avslutades arbete innan schaktet bottengrävts.

Schakt 3

Detta schakt grävdes i parkeringsplatsens nordöstra del, så nära schakt 2 som möjligt för att kunna relatera markförhållandena med detta ofärdigt grävda schakt. Under asfalten fanns 0,10 m bärlager i form av grus. Därunder påträffades ett humöst, siltigt lager med tegelkross och keramik av sentida typ. Därunder blev lagret grusigare men med samma typ av innehåll som det ovanliggande lagret. Under detta lager vidtog postglacial lera, varvat med sand. Toppen på leran återfanns ca 0,80 m under nuvarande marknivå.

Fig. 14. Schakt 3.

Schakt 4

Schaktet förlades medvetet inom en byggnad som stod på platsen fram till 1960-talet. Syftet var att undersöka om det funnits källare i de stora byggnader som omfattade stora delar av den centrala delen av undersökningsområdet. Det visade sig att den undersökta byggnaden hade haft källare. Fyllningen i denna bestod raseringsmassor från byggnaden. Förutom mursten från byggnadens grund utgjordes fyllningen av mängder med tegelstenar, kakelugnsfragment, cykeldäck, järnband, kalkbruk, keramik (t.ex. en tallrik från Gefle), järnföremål, glas mm. Orörd markyta påträffades ca 2,40 m under nuvarande marknivå. Strax över denna fanns en 0,15–0,20 m tjock trossbotten och på denna, rester av ett trägol. Möjligen representerade större stenar i schaktets norra sida den norra väggen av byggnaden. Vidare återfanns vad som skulle kunna vara en innervägg av tegel, i det nordöstra hörnet av schaktet.

Den orörda botten utgjordes av siltiga fraktioner, så den i tidigare borrhningar iakttagna torrskorpeleran (om den funnits här) har grävts bort då huset byggdes.

Fig. 15. Källaren i schakt 4.

Schakt 5

I schakt 5, som förlades i den nordvästra delen av parkeringsplatsen, påträffades inga kulturlager. Lagerföljden var enligt följande; under asfalten bestod bärlagret av 0,20 m grus. Där under fanns ett 0,08–0,10 m tjockt lager av gråbrun siltig humus vilket överlagrade en naturbacke som utgjordes av varvade leriga, sandiga och siltiga skikt. Botten på orörd mark återfanns 0,38 m under nuvarande markyta.

Schakt 6

Detta schakt placerade i linje med de huskroppar som stod i den centrala delen av undersökningsområdet fram till 1960-talet. Materialet i schaktet var inte lika heterogent som i schakt 4 utan bestod i huvudsak av större stenar och stenblock. Under asfalten fanns bärlager av grus, precis som i övriga schakt inom parkeringsytan. Därunder vidtog ett sand/gruslager som var ca 0,20–0,50 m. Under detta mer eller mindre rena moränggrus fanns ett raseringslager med större stenar. Detta var ca 0,40 m tjockt. I den nedersta nivån, strax över den naturliga silten, påträffades ett grått siltigt, grusblandat lager som var 0,20–0,40 m tjockt. I lagret fanns enstaka fragment av flintgods, glas, tegelkross, järnband och cykelhjul. Under detta lager vidtog orörd mark som utgjordes av varviga siltiga/sandiga fraktioner. Toppen av orörd mark återfanns 1,45 m under nuvarande markyta. Schaktet förefaller inte vara placerat inom den västra delen av den sentida bebyggelsen, utan strax väster om densamma.

Schakt 7

Schaktet grävdes på parkeringen i undersökningsområdets sydöstra del. Stratigrafen i schaktet visar att detta placerats i en brytpunkt i en kraftig sluttning. Lagerföljden, som skiljde sig något i den norra respektive södra schaktväggen, såg ut enligt följande; under asfalten och det grusiga bärlagret fanns ca 1,00 m påfört åsgrus och därunder ett mäktigt (1,50 m) tjockt lager, bestående av mellangrå lera med tegelkross. Under detta fanns ett betydligt mer humöst, mörkbrunt siltigt lager. Lagret var mycket heterogent med inblandning av lerfläckar och organiskt material. Bland fynden finns främst tegelkross och flintgods. Detta lager var ca 2,00 m tjockt. Därunder påträffades grå sand vilken hade en karaktär som sjösand, samt en större sten. I denna botten sand fanns fortfarande bara sentida

fynd, t.ex. flintgods av 18–1900-talskaraktär. Toppen av sjösanden återfinns 4,60 m under nuvarande markyta.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att schaktet uppvisar kraftiga utfyllnadslager, huvudsakligen i form av lera och grus. Fyndmaterialet som var slumpmässigt spritt i lagren utgjordes av tegelkross, hushållsföremål, plåtburkar, träpinnar, kakel mm. Allt material kan dateras till sent 1800-tal och 1900-talets första hälft. På ett fotografi som sannolikt är från sent 1930- eller tidigt 1940-tal, kan man se att marken sluttar åt söder i detta område. I schaktet är den påförda utjämningen i form av lera, kraftigare i den södra schaktväggen än i den norra. Den äldre marktopografin som framträder på fotografiet kan förklara detta fenomen. Schaktet är placerat precis i sluttningens brytpunkt. Utfyllnaderna torde vara gjorda efter 1960, då byggnaderna revs på 1960-talet.

Sjösanden i botten av schaktet (se sid. 30) torde vara belägg för den avsnörda lilla sjö eller tjärn som finns utritad på den äldsta kartan över Sundsvall från 1642. Sannolikt har vi i schaktet tangerat den norra kanten av sjön. Denna iakttagelse kommer att kunna vara behjälplig vid geokodning av den äldsta kartan.

Fig. 16. Schakt 7 blev nästan 5 meter djupt till botten.

Schakt 8

Schaktet placerades ett tjugotal meter väster om schakt 7. Lagerföljden var mer komplex i detta schakt i jämförelse med schakt 7. Av praktiska skäl gick det inte att gräva detta schakt ända ner till orörd mark. Schaktet grävdes ner till 5,60 m under nuvarande markyta. Botten utgjorde således inte toppen av en absolut ren lera, även om det i det närmaste var slut på påförda fyllnadsmassor. Leran innehöll emellertid fortfarande enstaka bitar tegelkross. I samma lerlager (det understa som grävdes) påträffades bl.a. en känga, textil (ull) och en glaskaraff, som torde kunna dateras till sent 1800-tal eller möjligen 1900-talets början. Lagerföljden såg ut enligt följande; Under asfalten fanns det sedvanliga bärlagret av grus (0,12 m) och därunder påfört åsgrus (0,30 m). Under detta fanns ett rostfärgat morängrus med sten. Detta lager var mycket varierande i mäktighet, 0,60–1,00 m tjockt. Detta överlagrade ett lager grå, lerig silt blandat med åsmaterial (0,25–0,30), vilket i sin tur överlagrade ett kraftigt (0,80 m) tjockt gruslager med tegelkross och småsten. I detta lager påträffades bl.a. en höganäskruka av stengods, vilket innebär att lagret inte kan vara äldre än

1830-talets början. Under detta fanns ett 0,30–0,60 m tjockt ljusbrunt och mycket kompakt lager bestående av grusig silt. Därunder fanns återigen ett mäktigt (0,75–0,80) tjockt lager grå, siltig lera utan föremålsfynd. I lagret under detta, som var en mer brungrå siltig lera (ca 0,40 m), återfanns en importerad mineralvattenflaska av stengods från Tyskland. Nästa lager bestod i huvudsak av tegel (0,30 m) och under detta vidtog ett ljust lerlager (0,20–0,25 m). Under detta lerlager fanns det ovan omtalade lerlagret (0,30–0,35 m) med bl. a. fynd av sko och karaff. Lagret därunder skiljde sig markant från de ovanliggande lagren vilka i stor utsträckning bestod av lera. Detta lager, som var ca 0,30–0,35 m tjockt, utgjordes av mörkbrunt organiskt material. I lagret påträffades missfärgat yngre rödgods. Detta organiska lager överlagrade i det närmaste orörd naturjord i form av grå lera. Som nämnts ovan var denna lera inte helt ren från kulturell påverkan, då det fanns mörkare fläckar av humöst material och enstaka tegelkross i lagret. Schaktbotten låg 5,60 m under nuvarande markyta. Sannolikt hade den i schakt 7 påträffade sjöbotten även dykt upp i detta schakt, något under den nivå där grävningen stoppade.

Fig. 17. Nedgrävning av schakt 8.

Schakt 9

Schaktet placerades på parkeringen lite öster om schakt 1 i syfte att undersöka den plana ytan nedanför slutningen/åsen söder om Grönborgsgatan. Stratigrafin visade sig vara tämligen okomplicerad. Under asfalten fanns det sedvanliga bärlagret (0,10 m) och därunder ett 0,25–0,30 m tjockt lager grusig silt. Detta överlagrade ett relativt mäktigt, 0,90–1,00 m tjockt, lager ljus silt. I detta lager påträffades, i schaktets nordvästra hörn, en koncentration av ben (matrester) i anslutning till dumpat byggnadsmaterial i form av tegel, trä, dörrhandtag och

kalkbruk men även föremål som en degel och keramik. Keramiken utgjordes av stengods (minerlavattenflaska), flintgods och ett stort fat av yngre rödgods med vit heltäckande glasyr. Under detta lager fanns orörd mark i form av åsgrus. Toppen av detta åsmaterial låg 1,10 m under nuvarande markyta.

Fig. 18. Stenpackning i schakt 9.

Schakt 10

Det sista schaktet i undersökningen av Förrådet 4 placerades på den lilla gräsbevuxna ytan närmast Sidsjövägen. Lagerföljden såg ut som följande; under 0,10–0,15 m grästorv fanns ett 0,50 m tjockt lager av grusblandad silt (markplaneringslager). Detta överlagrade i sin tur ett mäktigt 1,20 m tjockt lager bestående av ljusbrun silt (även detta sannolikt ett markplaneringslager). Under detta fanns ett 0,70 m tjockt grus- och lerblandat siltlager med större stenar, tegel och flintgods. Det understa lagret som grävdes i detta schakt bestod av ett mäktigt, minst 1,20 m tjockt, lager mörkbrun humös silt med enstaka tegelkross och flintgods. Lagret ljusnade i de nedre delarna. Schaktet kunde inte grävas i botten då den tillgängliga undersökningsytan inte tillät att schaktet vidgades så mycket som behövdes, för att gräva djupare. Den nedre bruna humösa silten skulle kunna representera odlingsjord. Detta är den enda indikation från hela undersökningen i Förrådet 4 som skulle kunna knytas till perioden efter att staden flyttats österut av drottning Kristina, sannolikt i slutet av 1640-talet, och marken kom att bebyggas av lantbruksenheter.

Slutsatser

Hela området söder om mittplanteringen på parkeringsplatsen inom kv. Förrådet 4 är kraftigt utfylld med 5-6 meter mäktiga massor. Denna omfattande utfyllnad kan förklaras av den topografiska nivåskillnad som fortfarande kan ses på ett flyg fotografi som troligen är taget under 1940-talet. De övre stratigrafiska sekvenserna i schakt 7 och 8 motsvarar sannolikt utfyllnad av den på flygbilden synliga nivåskillnaden. Det finns en klar gräns mellan övre grusiga och nedre leriga lager i sekvensen. Gruset kan representera markplanering i samband med att den äldre bebyggelsen på flygfotografiet rivs och konstskolan börjar uppföras. De nedre, leriga lagersekvenserna, skulle på liknande sätt kunna representera påförda lager i det område som tidigare var en sjö, i syfte att skapa fast

mark för att uppföra byggnaderna på flygfotografiet. Den kronologiska spännvidden i fyndmaterialet över hela lagersekvensen ger stöd för en sådan tes.

I den norra delen av parkeringen (schakt 1, 2, 3, 5 och 9) finns inte dessa mäktiga utfyllnadslager. Detta torde innebära att vi nu på några få meter när kan avgränsa den norra utsträckningen för korvsjön på kartan från 1642. Vid provborrningar i kv. Förrådet 4 södra konstaterades samma typ av mäktiga, upp till 8 m tjocka, utfyllnadslager. Sjön är emellertid inte avgränsad åt söder.

Den ås på vilken Grönborgsgatan löper, kunde konstateras vara omdanad inom den undersökta delen. Sannolikt är den påbyggd vid någon stadsplaneringsåtgärd eller detaljplaneläggning. Möjligen har åsmaterialet exploaterats.

Sammanfattning av fyndmaterialets karaktär och kronologi

Då undersökningen inte i något av schakten kom att beröra lager från de äldsta skedena av Sundsvalls stad, genererades inte heller ett fyndmaterial som motiverar en separat bearbetning per kontext. Möjligen finns i det samlade materialet enstaka fynd från tiden före 1850, men huvuddelen kan hänföras till perioden 1850-1960. Detta innebär att nästan inga fynd kommer att registreras och sparas. Av denna anledning skall ändå ett urval kort kommenteras, då dessa utgör del av tolkningen och dateringen av de undersökta kontexterna.

De föremål som kasserades i fält bestod i huvudsak av järnföremål från 1900-talet (spik, beslag, bultar, lister, plåtar, band mm), kapsyler, plastföremål, cykeldäck, tegel, byggnadsdetaljer, inredningsdetaljer och liknande från det förra århundradet. Som brukligt utgjordes merparten av fynden av keramik. Ett urval av denna keramik togs tillvara i syfte att erhålla en kronologisk spännvidd i det samlade undersökningsmaterialet. I fig 26 visas några typer av flintgods och porslin. En del av dessa har identifierats;

- 1) "Tibet" GEFLE, design Arthur Percy 1933-1943;
- 2) Möjligen Engelsk produktion, Staffordshire 1870-tal eller Burslem ca 1860-1880, alternativt är det en inhems kopiering av det engelska mönstret;
- 3) "Bella", producerade vid Rörstrand 1884-1926;
- 4) "Japan/Krasse", producerades vid Gustavsberg ca 1839-1860, men även andra porslinsfabriker har producerat denna dekor;
- 5) "Kungliga Djurgården" alt. "Drottningholm", Gustavsberg ca 1839-1860;
- 6) "Spetsmönstret", Rörstrand 1837-1934.

Som framgår av dateringarna på de identifierade dekormönstren stämmer dessa väl överens med den generella kronologiska bilden av det samlade fyndmaterialet från kv. Förrådet 4. Vi rör oss i hundraårsperioden omkring 1840/50-1940/50.

Det kan tyckas ambitiöst att överhuvudtaget diskutera fynd med denna tidställning. Den sedan ett fåtal år nya kronologiska gränsen (1850), för vad som omfattas i lagen om kulturminnen (KML), innebär dock att de äldre dateringarna från undersökningen i kv. Förrådet tangerar denna gräns. Med de nya premisserna är det ett delikat arbete att identifiera och datera material från 1850±10 år. Adekvat datering av keramik kommer att bli ännu viktigare för att uppfylla dessa krav. Samtidigt rör vi oss i en tid där flintgods börjar tillverkas industriellt och där dekormönster som skapats under 1830-40-talen många gånger förekommer långt in i 1900-tal.

Bilder föremål

Nedan följer ett urval av de föremålstyper som påträffades vid undersökningen i kv. Förrådet 4. Flertalet fynd härrör från schakt 1, 7 och 8.

Fig. 19. I schakt 1 hittades två brända lerkluttar (fnr 4) med avtryck. Funktionen är oklar och lite spännande, sparas därför.

Fig. 20. Ett större textilstycke från schakt 8.

Fig. 21. En närmast intakt men sliten känga påträffades i schakt 8.

Fig. 22. Observera att skon från kv. Förrådet 4 är snarlik den som Berit Wallenberg har på sig vid en arkeologisk undersökning, sannolikt från 1920-30-talet. Bilden hämtad från Berit Wallenbergs stiftelses hemsida.

Fig. 23. Urval av fyndmaterialet från kv. Förrådet 4. Till vänster en tesked med stämpel AS på framsidan och, tillverkningsstämpel KBWN SV ROSTFRITTSTÅL på baksidan. Skeden tillverkad av Gamla Eskilstuna Jernmanufaktur Aktiebolaget som var verksamt 1811-1966. Karaffen i mitten kan dateras till omkring sekelskiftet 1900. Till höger, en degel av grafit (fnr 1).

Fig. 24. Exempel på de typer av stengods som påträffades i kv. Förrådet 4. Stengodset var uteslutande av denna typ av s.k. mineralvattenflaskor, importerade från Tyskland. På den större skärvan är instämplat "Königlich Preussische Brunnen-Verwaltung". På den andra skärvan kan man ana den preussiska örnen i den runda stämpeln spegel. Produktionen med denna stämpel startar 1866.

Fig. 25. Exempel på kakel och rödgods från undersökningen i kv. Förrådet 4. Rödgodset fnr 2 och 3.

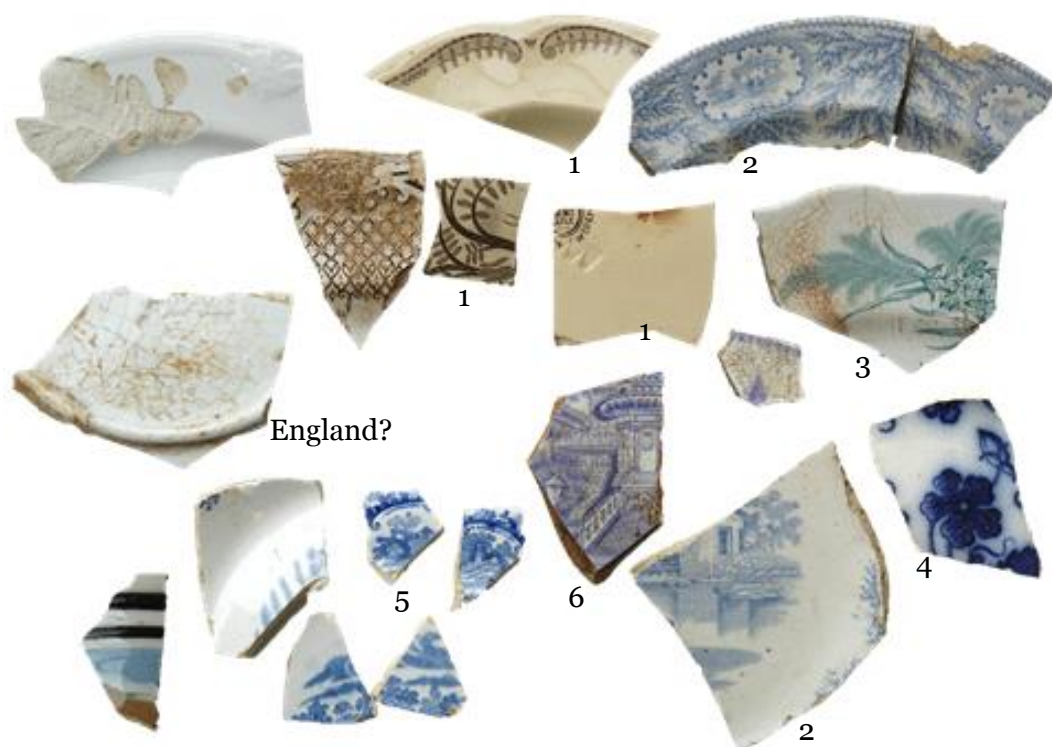

Fig. 26. Urval av flintgods och porslin från undersökningen i kv. Förrådet 4. För förklaring av numreringen, se fyndkapitlet sid. 20. Siffrorna anger skärvor som tillhör samma kärl (alla skärvor med nr 1 är således från samma kärl).

Kyrkan

Ungefärlig plats för Sundsvalls första kyrka (sannolikt byggd omkring 1624 då församlingen bildades) var tidigare markerad i RAÄ, fornsök (FMIS) inom undersökningsområdets SÖ del. Inga spår av varken kyrka eller kyrkogård kunde ses i schakten vid utredningen av Förrådet 4.

Både kartöverlägg, historiska beskrivningar och resultaten från schaktningen gör det mera troligt att kyrkans läge istället är uppe på åsen, mellan Storgatan och Grönborgsgatan vid Väderkvarnsbacken (se fig. 10). På äldre kartor finns inga byggnader utritade på den platsen efter att kyrkan flyttats österut, men i sen tid har det funnits byggnader som nu är rivna. På platsen finns idag en parkering.

Fig. 27. Kyrkan och tullstaketet, från Olof Tresks karta 1642

Vid grävarbeten på Väderkvarnsbacken under 1940-talet finns beskrivet att människoben påträffades (<http://minnen.sundsvall.se> - *Sundsvalls Tidning 1944-04-30*). Tyvärr är få arkeologiska undersökningar gjorda i området och mycket är troligen utplånat vid de byggnationer som gjorts under åren och åsen har även använts för grustäkt. I mitten på 1800-talet byggdes ett smittkoppsjukhus (det s.k. Kopphuset) där idag f.d. elevhemmet för Verkstadsskolan/numera Mittuniversitetets lokaler står (tegelhuset på fig. 28). Det är den plats där kyrkan och kyrkogården troligen funnits. Ahnlund (1921:67) uppger att människoben hittades på 1870-talet vid grävningar på Väderkvarnsbacken.

Fig. 28. Ungefärlig plats där Sundsvalls första kyrka bör ha legat. Holmgatan, fotad från universitetsområdet/storgatan. Det beige huset till höger är Grönborgs (f.d. bryggeri). Foto: Bent Fridholm.

Fig. 29. Kreatursmarknad Väst på stan. Kreatursmarknad hölls på Kotorget. Plats nuvarande Grönborgsgatan väster om Dalgatan. I bakgrunden Grönborgs (med tornet) och "ishuset" (Förrådet 8). Bilden från Sundsvalls museum, foto 1895-1904. Fotot visar förutom ko-marknaden stora grushögar som ger en liten uppfattning om täktverksamheten.

Kartanalys - historiska kartor, Förrådet 4 norra och södra

I samband med undersökningen har en kartstudie genomförts av de äldsta generationerna kartor från Sundsvall. I GIS-miljö har fem kartor från 1624, 1698, 1777, 1788 och 1873, geokodats. Detta har gjorts i syfte att kunna relatera de arkeologiska lämningarna mot ett annat källmaterial. Som vanligt i dessa sammanhang finns åskilliga felkällor att ta i beaktande. Främst handlar det om lokala förvrängningar i lantmätarnas äldre kartor. De rektifieringar som visas här är de som i sin helhet förefaller visa riktiga relationer mellan kända fixpunkter idag och då (t.ex. Sidsjöbäcken och Selångersån). Rektifieringen har även aktiverat delar av det arkeologiskt framtagna källmaterialet från undersökningen. Så har t.ex. sjösediment från botten av schakt 7 kunnat användas för att fånga upp relationen till den från Sidsjöbäcken avsnörda tjärnen och därmed har ytterligare ett element i den äldre kartan (1642) kunnat utnyttjas vid geokodningen av samma karta.

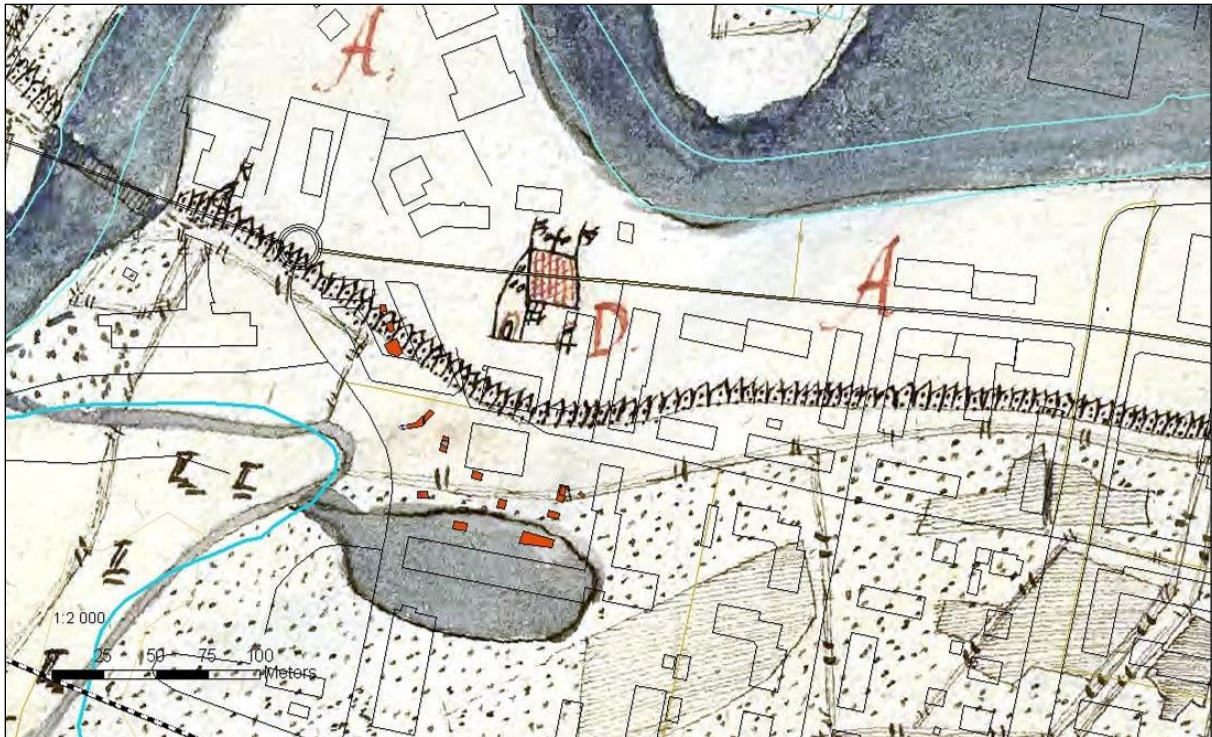

Fig. 30. Utredningsschakten (röda) och dagens kartbild med 1642 års karta, är den enda där en "tjärn" finns utritad. Den arkeobotaniska analysen från tjärnen har visat att det förmodligen rör sig om en temporär vattenspegel i samband med konstgjord översilning, genom att vatten från Sidsjöbäcken letts ut på ängsmarken. Detta system verkar ha slutat användas mellan 1642 och 1698 då endast en liten strimma i söder finns kvar på den yngre kartan och senare kartgenerationer. Kartöverlägg av Mathias Bäck.

Fig. 31. Kartöverlägg med 1698 års karta (förstorad bild nedan). Platsen för kyrkan/kyrkogården är markerad och endast södra delen av tjärnen finns kvar. Längre österut är Sundsvalls andra kyrka (1654-1762) och kyrkogård synlig, vid dagens stadshus och Vängåvans park. Kyrkogården vid första kyrkan fortsatte att användas trots att staden fått en ny kyrka längre österut. Kartöverlägg av Mathias Bäck.

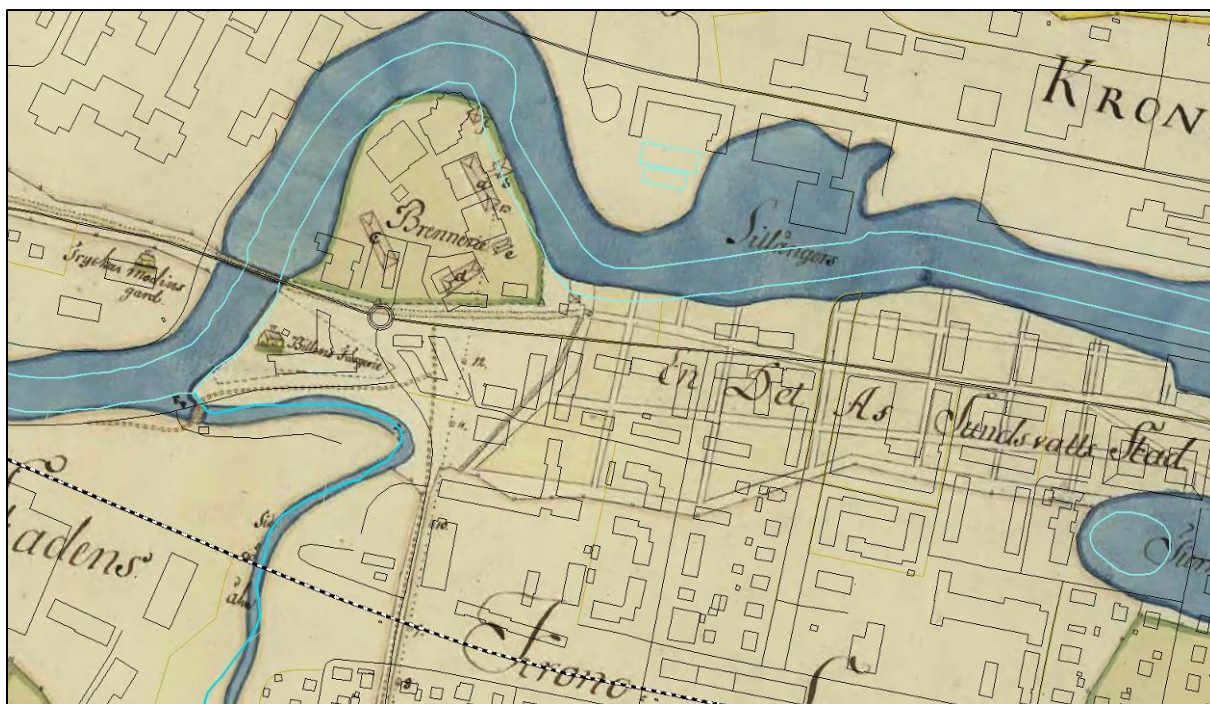

Fig. 34. 1788. Kartöverslägg av Mathias Bäck.

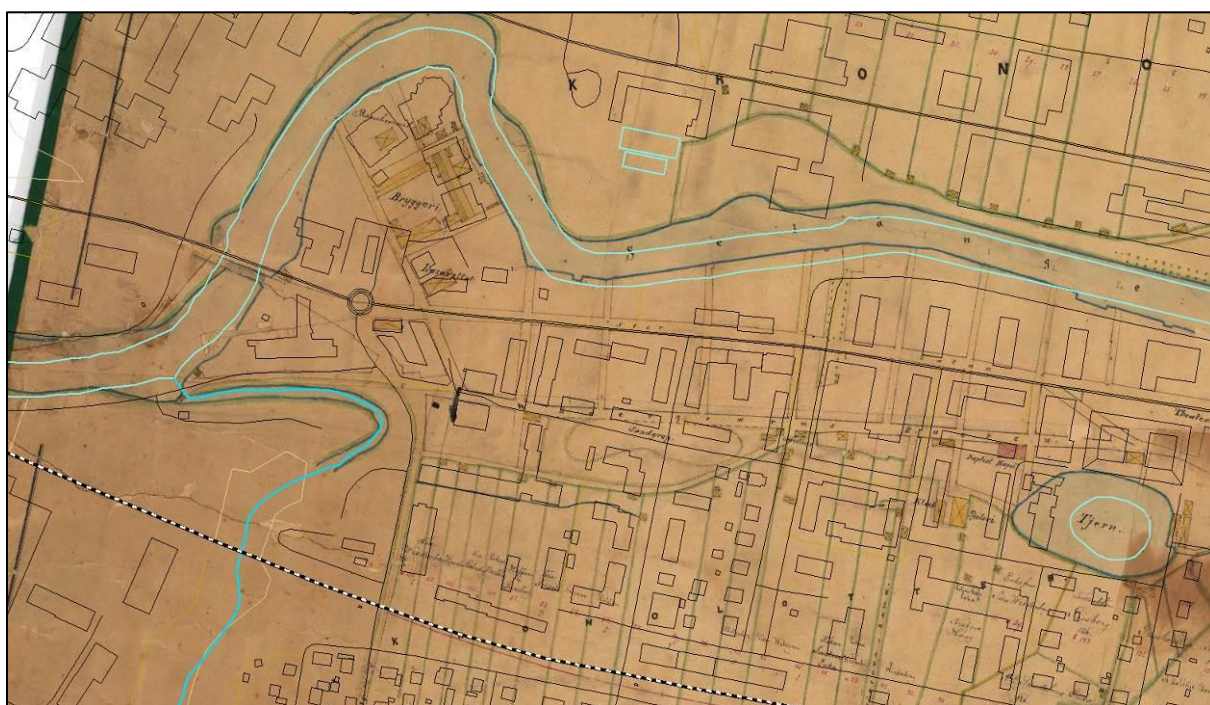

Fig. 35. 1873 års karta. Ett grustag är markerat lite öster om undersökningsområdet. Kartöverslägg av Mathias Bäck.

Arkeobotanisk rapport från schakt 7 i kv. Förrådet 4, Sundsvall

Av Jonas Bergman

Undersökningsområdet verkar ligga på mark dominerad av lera-silt med underliggande lager av svämsediment (älvсанд). Två prover analyserades från schakt 7 med avseende på makrofossil och pollen.

Prov 1 togs i den övre delen av bottensedimenten, direkt under de ovanliggande fyllnadsmassorna. Provet innehöll makrofossil från ogräs som t.ex. trampört, svinmålla och revsmörblomma, men också ängs- och betesmarksväxter som bergsyra. Provet innehöll även rikligt med pollen från äng/betesmark som gräs, röllika, klöver och andra ärtväxter samt älgört m.fl. Pollen från tröskade sädesslag som korn och havre förekom också, vilket indikerar att tröskningsplatserna ligger i närheten. Endast ett fåtal pollen och fröer från våtmarksväxter, som t.ex. starrar påträffades, vilket indikerar att marken troligen inte varit blötlagd särskilt länge under säsongen. De relativt höga halterna av klöver och andra ärtväxter talar för att marken kan ha varit gödslad. Antingen med sediment från bäcken eller med kreaturgödsel.

Prov 2 togs i ett sandlager i den nedre delen av bottensedimenten och är äldre än prov 1. Troligen är sandlagret avsatt vid en översvämning, konstgjord eller naturlig (se nedan). Provet innehöll endast ett fåtal gran- och tallpollen, samt en del makroskopiska vedfragment. Provet avspeglar således en mycket kort tidsperiod när inflödande vatten från Sidsjöbäcken fört med sig sand, och barrskogspollen från skogen söder om Sundsvall. Ingen ledtråd ges om markanvändningen i undersökningsområdet.

Troligen är "dammen", eller vattenansamlingen på kartan från 1642 (se fig. 30) snarare en sidvallsäng (fuktäng, mad) där vatten leds in i syfte att gödsla marken, som sen används som vall/äng, och senare på året betesmark. Likaså den omgivande hårdvallsängen (se kartan, fig. *) har tjänstgjort som betesmark under sensommar/höst.

Ängar kan indelas i två huvudtyper - sidvallsängar och hårdvallsängar. Ordet "vall" betecknar själva grässvålen. *Sid* kommer från ett ord som betecknar lågliggande mark som står i kontakt med en fluktuerande grundvattennivå, liknande kärrmark. Hårdvallen har inte denna grundvattenkontakt. Man kan alltså gå torrskodd hela vegetationsperioden på hårdvallen, men inte på sidvallen. Sidvallsängar finns över hela vårt land men har haft särskilt stor betydelse i Norrland beroende på de omfattande myrområden som täcker stora delar av landskapet. Hårdvallsängen är under historisk tid troligen mer begränsad i sin utbredning än sidvallsängen. Eftersom den inte, som sidvallsängen, gynnas av stor och kontinuerlig tillförsel av vatten och växtnäring, kräver den gödsling eller närvaro av ett träd- och buskskikt, helst av ädellövträd, för att vara uthållig ur växtnäring- och produktionssynpunkt. Speciellt i Norrland - men också i övriga delar av landet - skapades sinnrika däm- och översilningsängar för att utnyttja det näringsrika och relativt syrerika vattnets stora positiva effekt på ängsproduktionen.

Det är troligt att det på den provtagna platsen har funnits en sådan "konstgjord" sidvallsäng under 16- och 1700-tal.

Strategier och utvärdering av resultatet

I undersökningsplanen noterades ett antal företeelser att ge akt på med utgångspunkt i det historiska kartmaterialet vid schaktningsstrategin. Här redovisas dessa (kursivt) samt utfallet efter undersökningen;

- *Huvudvägen åt väster utmed Selångersån har en sträckning som sannolikt tangerar exploateringsområdet. Denna väg övergår rimligen i pilgrimsleden från Selånger.*

Utvärdering/resultat

Inga spår av denna väg återfanns inom undersökningsområdet då äldre lager och konstruktioner sedan tidigare var helt bortschaktade inom undersökningsytorna.

- *Läget för den äldsta kyrkan är inte arkeologiskt identifierad, varför det i schaktningsstrategin bör finnas beredskap för att avgränsa kyrkogården.*

Utvärdering/resultat

Inga spår av varken kyrka eller kyrkogård påträffades inom de undersökta schakten. Däremot resulterade kartanalyserna i det faktum att kyrkan torde vara felaktigt placerad i FMIS. Kyrkan torde snarast vara att söka strax öster om kv. Grönborg 8.

- *Stadens gräns är ytterligare en fysisk struktur som är av stort intresse att identifiera. Denna förefaller efter preliminära kartanalyser möjligen att ha en sträckning genom kv. Grönborg 8. Går det att spåra denna i form av ett dike, staket eller andra avgränsande uttryck?*

Utvärdering/resultat

Inga spår av stadsgränsen påträffades vid undersökningen då äldre lager och konstruktioner sedan tidigare var helt bortschaktade inom undersökningsytorna.

- *Gårdsbebyggelse, tegindelning och andra avgränsningar i odlingsmark kommer att vara av betydelse att identifiera (främst i kv. Förrådet 4) för att relatera arkeologin till olika kartgenerationers bild av områdets markanvändning.*

Utvärdering/resultat

Endast i den västra delen av schakt 10 påträffades en jordhorisont av sådan karaktär att det möjligen skulle kunna utgöra lämningar av odlingsjord. Inga daterande fynd kunde knytas direkt till detta lager i lagerbildning över och under detsamma hittades föremål från 1800-tal. Lagret är därför inte analyserat för makrofossil eller pollen.

- *Möjligen går det att identifiera den tjärn som i det äldre kartmaterialet återfinns vid Sidsjöbäcken.*

Utvärdering/resultat

Utfyllnadens karaktär i schakt 7 och 8 skiljde sig markant från samtliga schakt norr om dessa. De påförda fyllnadsmassorna var här betydligt mäktigare än i övriga schakt (se schaktbeskrivningar). I botten av schakt 7 fanns ett sandigt/siltigt lager av en karaktär som liknade sjösediment. Prov från detta lager har analyserats, se sid. 30. På kartan från 1642 finns en avsnörd tjärn/sjö från Sidsjöbäcken utritad. Genom kartanalysen förefaller det fullt möjligt att schakt 7 och 8 är placerade i den norra kanten av denna tjärn. Då de omfattande utfyllnadslagren och stora schaktdjupet inte fanns i schakten norr om schakt 7 och 8 skulle detta innebära att vi på 10 meter när kan avgränsa tjärnen/sjön mot norr.

Sammanfattningsvis kan sägas att utredningen av Förrådet 4 (norra) visar på att området är kraftigt förändrat genom byggnationer och olika markarbeten. Både täktverksamhet och påförda fyllnadsmassor i flera meter tjocka lager har förändrat ursprungliga marknivåer.

Inga spår av kyrkan eller byggnadsrester från Sundsvalls äldsta stad hittades vid schaktning. Det fyndmaterial som påträffades är i huvudsak sentida.

Rektifiering av historiska kartor ger en troligare plats för kyrkan uppe på åsen, på Väderkvarnsbacken vid parkeringen till f.d. elevhemmet för Verkstadsskolan.

Den norra delen av tjärnen som finns på kartan från 1642 kunde lokaliseras i de djupa schakten i södra delen av undersökningsområdet – troligen ligger schakten i tjärnens utkant. Analysen av jordproverna tyder på att tjärnen kan ha varit en ”konstgjord” vattensamling för att gödsla marken. Detta kan förstås även ha utnyttjats vid en naturlig tjärn som svämmat över omgivande marker vid vissa tidpunkter av året (naturligt eller med mänsklig hjälp). Mot tolkningen av tjärnen som en översilningsäng är det faktum att tjärnen är utritad på kartan 1642.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsmuseets dnr: 2014/138

Länsstyrelsens dnr: 431-3751-14/431-3825-14

Län: Västernorrland

Landskap: Medelpad

Kommun: Sundsvall

Socken: Sundsvall

Fastighet: Förrådet 4

Kartblad: 17H4f SV (RT90)

Belägenhet angivet i rikets nät: 6919974/618075 – 6919916/618139 (sweref 99 TM)

Nivå över havet: 7-9 m ö h

Undersökningstid: 19-25 augusti 2014

Personal: Maria Lindeberg och David Leoffler, Murberget, Mattias Bäck Uv Mitt.

Rapportsammanställning: Maria Lindeberg och Mattias Bäck, samt för arkeobotanik: Jonas Bergman

Dokumentationsmaterial i form av fotografier, mätfiler och beskrivningar förvaras på Murberget, Länsmuseet Västernorrland.

Referenser

Otryckta

Akt	Karta	Åtgärd	Förrättningsår	Arkiv
X57-1:v1:63-66	Sundsvalls stad	Geometrisk avmätning	1642	Lantmäteristyrelsen
X57-1:4	Sundsvalls stad	Geometrisk avmätning	1698	Lantmäteristyrelsen
X57-1:13	Sundsvalls stad Kronobränneriet	Avmätning	1777	Lantmäteristyrelsen
X57-1:17	Sundsvalls stad Regale bränneriets hus och tomt	Avmätning	1788	Lantmäteristyrelsen
2281k-s16	Sundsvalls stad	Karta	1873	Lantmäterimyndigheterna

http://digitaltmuseum.se/011014644258?classification=437&classification_system=OU&display=picture&pos=15

http://digitaltmuseum.se/search?owner_filter=S-SM&query=Gr%C3%B6nberg

Tryckta

Ahnlund, Nils. 1921a. *Sundsvalls historia. Del I. Tiden 1621–1721*. Sundsvall.

Ahnlund, Nils. 1921b. *Sundsvalls historia. Del II. Tiden 1721–1803*. Sundsvall.

Cornell, Henrik. 1939. *Sveriges kyrkor*. Konsthistoriskt inventarium. Medelpads kyrkor, Västernorrlands län, Härnösands stift.

Liljequist, Inger. 1983. *Sundsvalls bebyggelsehistoria 1621-1650*. Sundsvalls stadsmuseum.

Lindeberg, Maria. Hägerman, Britt-Marie och Arnarsson, Óskar Leifur. 2014. *Särskild arkeologisk utredning och förundersökning av Raä 21 och 44:3 inom fastigheten Stadshuset 2 i Sundsvalls stad, Sundsvall kommun*. Murberget Läns museet Västernorrland Rapport 2013:7

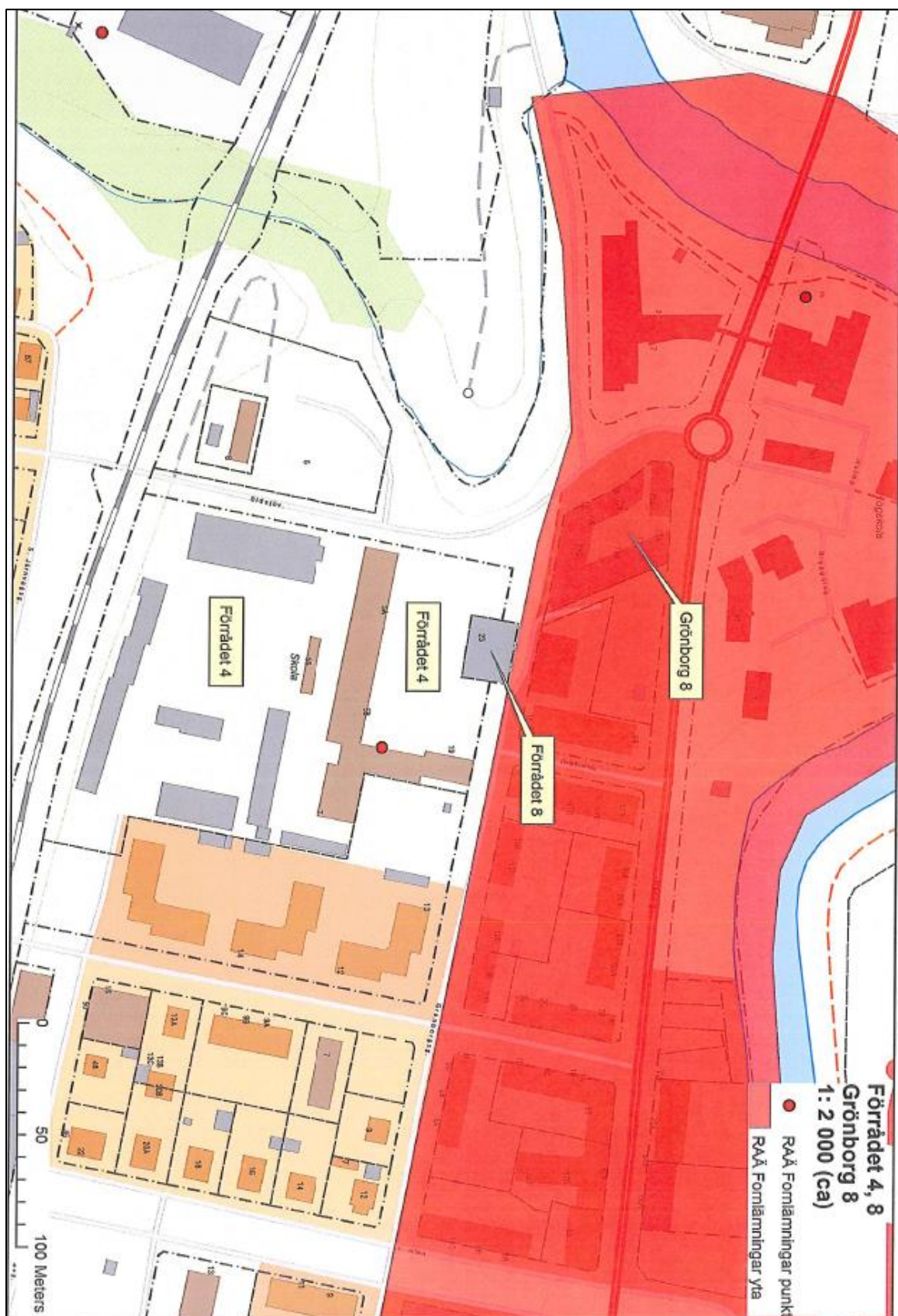
Sundsvalls Gustav Adolfs kyrka 1894–1994. Broschyr.

Svenska Naturskyddsföreningen, Fakta 28 Juni 1999

Bilagor

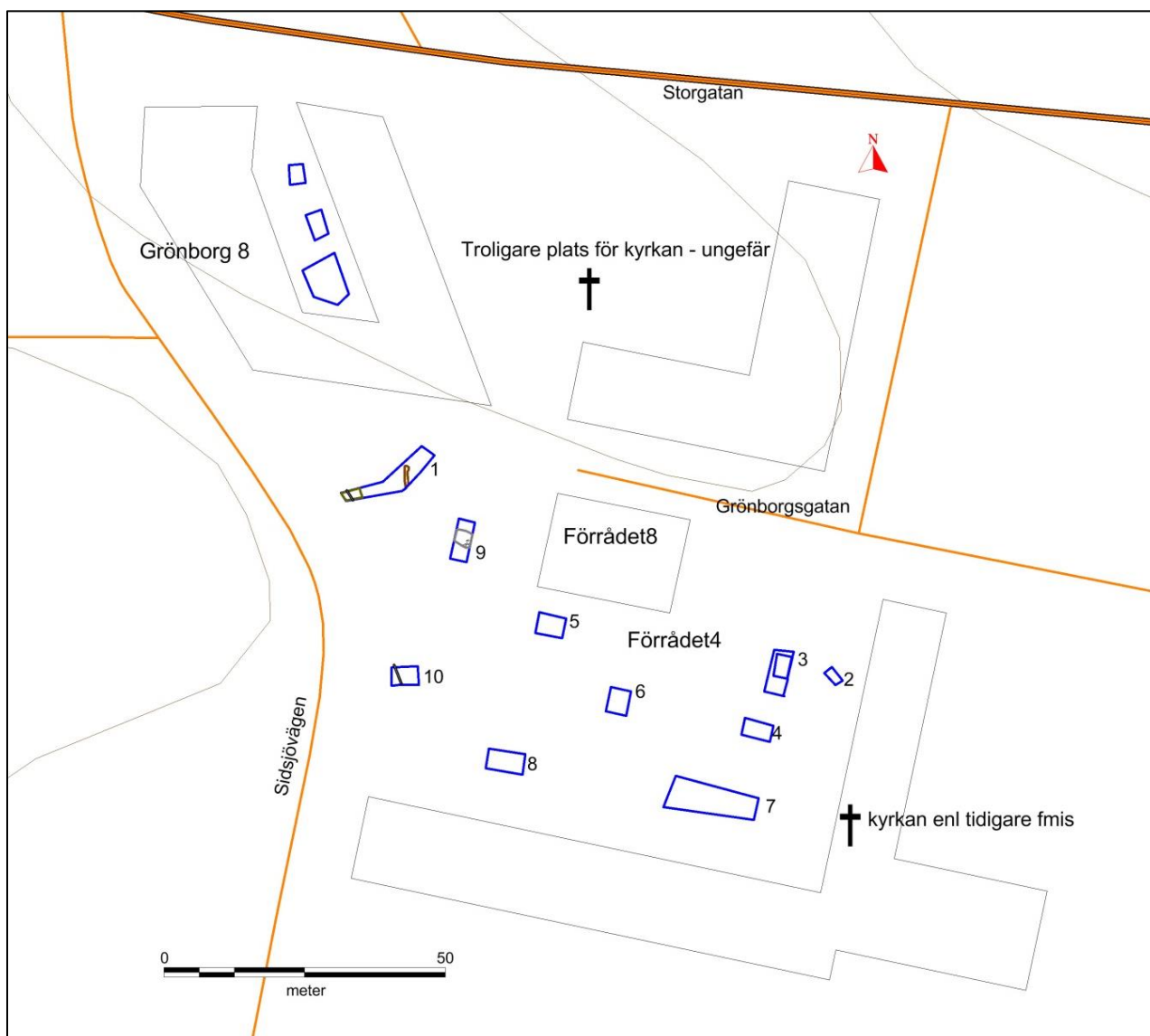
1. Kartor
2. Schaktkarta
3. Fyndlista
4. Fotolista
5. Tidningsartiklar
6. Historisk Beskrivning Förrådet 4 och 8,
av Stadsbyggnadskontoret Sundsvall

1. Kartor

Karta över Förrådet 4 och 8. För södra delen av förrådet 4 ingick endast kartstudier i utredningen.

2. Schaktkartor

Numrerade schakt för utredningen av Förrådet 4 norra. Även schakten från förundersökningen vid Grönborg är med, då platsen för Sundsvalls första kyrka troligen ligger öster därom.

3. Fyndlista

Fynd nr	Föremål	Material	X	Y	Vikt, mått	Kommentar
1	Degel	Grafit	6919965	618087	108 mm i diam, 70 mm hög (ej komplett) godstjocklek 18-20 mm Vikt 639 gram	Schakt 9.
2	Fat, fragm.	Rödgods	6919980	618080	64 x 53 x 8 mm Vikt 45 gram	Schakt 1 i slänten. Stänkdekor. Ev. 1700-tal.
3	Fat, fragm.	Rödgods	6919980	618080	88 x 57 x 8-12 mm Vikt 53 gram	Schakt 1 i slänten. Trol. 1800-1850. Trad. stil.
4	2 st brända ”lerkluttar”	Bränd lera	6919980	618080	45 x 37 x 18 mm, Vikt 32 gram 40 x 47 x 27 mm, Vikt 54 gram	Två st. formade ”lerkluttar”, brända. En med avtryck. Oklar funktion. Schakt 1 i slänten.

4. Fotolista och ”kontaktark”

Fotolista Förrådet 4, Åkroken Sundsvall Dnr: 2014/138		
Bild nr	Motiv	Från
7099	Infarten till UO Förrådet 4 norra, Byggnaden = Förrådet 8.	SV
7100	Infarten till UO Förrådet 4 norra, södra delen av parkeringen. Byggnaden = Konstskolan och Socialförvaltningen.	V
7101	Slänten och parkeringen öster om Ishuset/Förrådet 8.	SSV
7102-07	Innan undersökning – Förrådet 4 södra. Området var med i planeringen från början, men utgick sedan ur undersökningen.	
7167-68	Figur inmurad i väggen ovanför dörren på Förrådet 8	S
7169	Förrådet 8	SSÖ
7170	Östra delen av UO, parkering.	SÖ
7171	Östra delen av UO. Slänten till åsen nedan Grönborgsgatan.	Ö
7172	Västra delen av UO, Förrådet 8. Slänten till åsen nedan Grönborgsgatan.	NV
7174	Uppe på åsen, Grönborgsgatan/Holmgatan. Ungefärlig plats där kyrkan och kyrkogården kan ha legat. Huset i bakgrunden är Grönborgs.	SÖ
3153	Översikt innan undersökn. NV delen av UO - hörnet mellan Sidsjövägen/Grönborgsgatan	Ö
3154	NV delen av UO - hörnet mellan Sidsjövägen/Grönborgsgatan. Schakt 1 i slänten på åsen.	SÖ
3155	Schakt 1	NÖ
3156-58	Grundmur 1 vid grävning. Schakt 1.	V
3159-64	Stenpackning (pnr 14) västra delen av schakt 1	
3165-77	Grundmur 1 schakt 1.	
3178-80	Kulturlagerföljd i schakt 1.	S
3181-83	NÖ delen av UO innan undersökning.	
3184-3192	Kulturlagerföljd i schakt 1	
3193-94	Innan und. Schakt 4 och arbetsbordsbild, Mathias Bäck.	
3195	Schakt 3	SÖ
3196	Schakt 2, med avgrävd kabel.	S
3197-3215	Schakt 4	
3216-17	Schakt 3	
3218-22	Schakt 5	
3223-24	Arbetsbild – Micke och grävmaskinen. Schakt 6?	
3225-30	Schakt 6	
3231-3233	Påbörjad grävning av schakt 7, med toppen av lerutfyllnaden.	
3233-34	Arbetsbild schakt 7. David Loeffler i bakgrunden.	Ö
3235-36	Utvidgning av schakt 7 för att kunna gräva till botten.	Ö
3237-64	Schakt 7	
3265-66	Översta delen av schakt 8	
3267-3271	Tegel-/brukslager 4,4 m ned i schakt 8	
3272-73	Arbetsbild schakt 8	
3274-83	schakt 8	
3284-96	Schakt 9	
3297-3303	Schakt 9, botten = åsmaterial + profil	
3304-05	Igenläggning av schakt 9	
3403-3408	Sko från schakt 8, från lerlager ca 40-50 cm ovan botten.	

3409-3411	Tyg från schakt 8, från lerlager ca 40-50 cm ovan botten.	
3413-3414	Mineralvattenflaska, från schakt 8. 17-1800-tal.	
3416, 3419	Porslin, brun dekor. Schakt 4, under trossbotten. Gefle 1800-tal.	
3422	Porslin, blå dekor. Schakt 9, under stenpackningen. Ca 1860/70-1900.	
3423-3424	Rödgoods. Schakt 1, fyllnadsmassor i slänten. 1800-1850 ca.	
3425-3428	Sked, rostfri, schakt 1 slänten	
3431	Mineralvattenflaska, Selter, 17-1800-tal. Schakt 9.	
3432-33	Porslin, blå dekor. Schakt 9. 1900-1950 ca.	
3435-3436	Porslin, blå dekor. Schakt 9. 1900-1950 ca.	
3437	Porslin, blå dekor. Schakt 9. 1900-1950 ca.	
3440	Porslin, grön dekor. Schakt 9. 1900-1950 ca.	
3441	Porslin, blå dekor. Schakt 7.	
3443-44	Porslin, blå-lila dekor. Schakt 7.	
3445-46	Porslin, bottenstämpel. 1880-1950/1860-1920. Fynden schakt 7 från påförd grå utjämningslera, ca 1,5 m tjockt.	
3447-49	Glasflaska/karaff. Schakt 8. Lerlager ca 40-50 cm ovan botten. (även flintgoods 1890-1950 ca)	
3450-51	Vitt porslin. Schakt 1 i slänten.	
3452-53	Rödgoods, fat, ev 1700-tal. Schakt 1 fyllnadsmassor i slänten.	
3454-	Kakelugnsdekor. Schakt 9. 1900-1950 ca.	
3456	Porslin, randig.	
3457-3459	Degel. Schakt 9, över/i stenpackning.	
3460	Mathias Bäck kollar fynden	
3461-62	Degel och handtag. Schakt 9	

DSC_3153

DSC_3154

DSC_3155

DSC_3156

DSC_3157

DSC_3158

DSC_3159

DSC_3160

DSC_3161

DSC_3162

DSC_3163

DSC_3164

DSC_3165

DSC_3166

DSC_3167

DSC_3168

DSC_3169

DSC_3170

DSC_3171

DSC_3172

DSC_3173

DSC_3174

DSC_3175

DSC_3176

DSC_3177

DSC_3178

DSC_3179

DSC_3180

DSC_3181

DSC_3182

DSC_3183

DSC_3184

DSC_3185

DSC_3186

DSC_3187

DSC_3188

DSC_3189

DSC_3190

DSC_3191

DSC_3192

DSC_3193

DSC_3194

DSC_3195

DSC_3196

DSC_3197

DSC_3198

DSC_3199

DSC_3200

DSC_3201

DSC_3202

DSC_3203

DSC_3204

DSC_3205

DSC_3206

DSC_3207

DSC_3208

DSC_3209

DSC_3210

DSC_3211

DSC_3212

DSC_3213

DSC_3214

DSC_3215

DSC_3216

DSC_3217

DSC_3218

DSC_3219

DSC_3220

DSC_3221

DSC_3222

DSC_3223

DSC_3224

DSC_3225

DSC_3226

DSC_3227

DSC_3228

DSC_3229

DSC_3230

DSC_3231

DSC_3232

DSC_3233

DSC_3234

DSC_3235

DSC_3236

DSC_3237

DSC_3238

DSC_3239

DSC_3240

DSC_3241

DSC_3242

DSC_3243

DSC_3244

DSC_3245

DSC_3246

DSC_3247

DSC_3248

DSC_3249

DSC_3250

DSC_3251

DSC_3252

DSC_3253

DSC_3254

DSC_3255

DSC_3256

DSC_3257

DSC_3258

DSC_3259

DSC_3260

DSC_3261

DSC_3262

DSC_3263

DSC_3264

DSC_3265

DSC_3266

DSC_3267

DSC_3268

DSC_3269

DSC_3270

DSC_3271

DSC_3272

DSC_3273

DSC_3274

DSC_3275

DSC_3276

DSC_3277

DSC_3278

DSC_3279

DSC_3280

DSC_3281

DSC_3282

DSC_3283

DSC_3284

DSC_3285

DSC_3286

DSC_3287

DSC_3288

DSC_3289

DSC_3290

DSC_3291

DSC_3292

DSC_3293

DSC_3294

DSC_3295

DSC_3296

DSC_3297

DSC_3298

DSC_3299

DSC_3300

DSC_3301

DSC_3302

DSC_3303

DSC_3304

DSC_3305

DSC_7099

DSC_7100

DSC_7101

DSC_7102

DSC_7103

DSC_7104

DSC_7105

DSC_7106

DSC_7107

DSC_7167

DSC_7169

DSC_7170

DSC_7171

DSC_7172

DSC_7174

5. Tidningsartiklar

SUNDSVALLS TIDNING

6 | Nyheter

Resor dras in för skolelever

I dag startar skolan igen för många elever. Och det är nya bussregler som gäller från och med i dag. Resandet går från obegränsat till två resor om dagen för alla elever så det därigenom ska bli rättvist.

Tips: 060-197164, tips@st.nu eller sms 72060 Onsdag 20 augusti 2014

7 | Nyheter

Randiga huset startas i Sundsvall

8 | Val 2014

Skalin (SD) hoppas bli vågmästare

12 | Arbete & Pengar

Allt starkare konjunktur råder i länet

15 | Ånge

Plakaten är uppe - trots uppgörelse

23 | Sport

Skyttekung skadad i GIF - spelar inte

FOTO: OVE ÖST

8 | Kyrkjakt

Maria Lindeberg, arkeolog vid Länsmuseet, har precis dragit igång grävandet i området vid Grönborgs och Förrådet. Utgrävningarna beror på Mittuniversitetets byggplaner, men i området ska bland annat Sundsvalls första kyrka ligga begravd någonstans. Exakt var vet dock ingen - ännu.

2 | Ledare: "Men någon gång måste ju kalaset betalas"

4 | Ordet fritt: "Vi jobbar med att bygga den bästa äldreomsorgen"

Vädret - snö och sol

Vecka 34 nr 231 7388120002504

Pris: 25 kronor

Hemburen till din postlåda i ur och skur för från 912 kronor per dag.

"Här har även varit en kyrkogård så finns det gravar kvar borde vi hitta dem", säger Maria Lindeberg, arkeolog vid Länsmuseum.

FOTO: OVE ÖST

Söker Sundsvalls första kyrka

SUNDSVALL Jakten efter Sundsvalls första kyrka har börjat.

Under två veckor ska arkeologer söka igenom områdena kring Grönborgs och Förrådet

Utgrävningarna orsakas av att Mittuniversitetet utvecklar sitt campusområde, med anledning av flytten från Härnösand. Och redan efter några timmar hittade arkeologerna Maria Linde-

berg från Länsmuseum och Mathias Bäck från Riksantikvarieämbetet grunden till ett litet hus. I området som ska grävas ut finns de äldsta delarna av stan och här ska även Sundsvalls första kyrka ha legat.

- Vi har inget exakt läge på kyrkan, men det finns beskrivet att det ska ligga på en sandåker. Och här har vi en höjd, men det kan ju även vara bortschaktat, sä-

ger Maria Lindeberg.

Man ska även göra arkeologiska stickprov och utreda parkeringen vid Förrådet samt innergården vid Grönborgs.

Senare ska här planeras för nya undervisningslokaler för Mittuniversitetet, nytt kårhus, utveckling av Åkroken Science Park och nya studentlyor. Men byggandet kan försenas om arkeologerna skulle hitta något av intresse.

- Det vore roligt att hitta något, men samtidigt skulle det bli besvärligt för de som ska bygga, säger Lindeberg.

Räcker det med två veckors grävningar?

- Till en början i alla fall. I det här skedet handlar det om en utredning, men hittar vi något så blir det en förundersökning. Då tar man reda på artkaraktär och utbredning, säger Maria Lindeberg.

På koncernstaben vid Sundsvalls kommun är fastighetsstrategen Hans-Åke Oxelhöjd väl medveten om att eventuella arkeologiska fynd kan komplicera det framtida byggandet.

- Om det finns något som man måste undersöka då gör man det. Men förhoppningsvis hittar vi inte något och då är det frid och fröjd att bygga, säger Oxelhöjd.

Ove Öst

6. Historisk beskrivning av Förrådet 4 och 8

av Stadsbyggnadskontoret Sundsvall

Förrådet 4 och 8, Sundsvalls kommun

Historisk beskrivning

Sundsvall 2013-05-06

Mark- och exploateringsavdelningen

Astrid Göthe

Dnr SBN 2013-00107

1 Bakgrund och syfte

Mitthem AB har begärt detaljplaneändring för kv Förrådet 4, den södra delen mot järnvägen, för nybyggnation av studentboende, samt SKIFU för den norra delen av kv Förrådet mot Grönborgsgatan, för att omvandla befintliga lokaler, ev ny/tillbyggnad, för universitets räkning. I gällande detaljplan DP 71 från 1990-03-15 avses området J₁ – Sevice- och förrådsverksamhet. Fastigheterna ligger i västra delen av Sundsvall stad (**Figur 1** och **Figur 2**).

Miljökontoret har 2013-01-28 förelagt Stadsbyggnadskontoret att ta fram en historisk beskrivning för fastigheten Förrådet 8 samt en provtagningsplan för Förrådet 4 som ett underlag för att kunna bedöma riskerna för föroreningar i den mark som kommer att detaljplaneändras. För att kunna göra en provtagningsplan har en detaljerad historisk beskrivning även utförts för Förrådet 4. Historiska beskrivningar för de båda fastigheterna redovisas i detta PM. Provtagningsplan för Förrådet 4 redovisas separat.

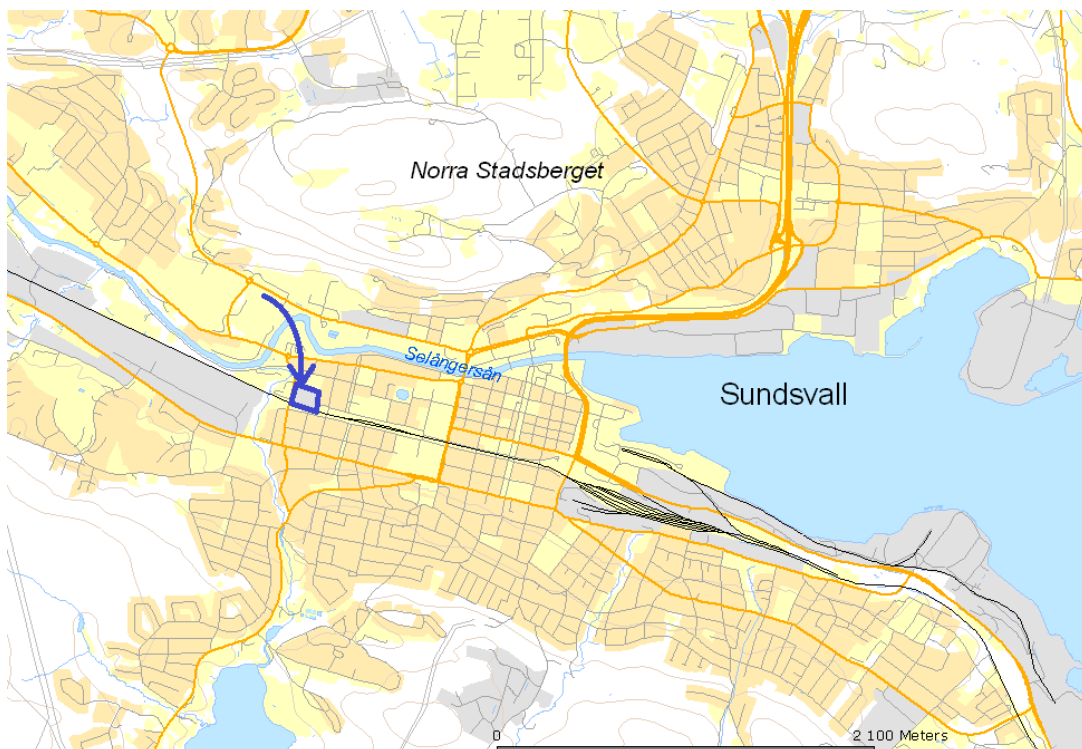
2 Metod och underlag

Den historiska beskrivningen bygger på granskning av gamla och nya flygbilder, historiska kartor, ägoförhållanden gällande berörda fastigheter, kontroll av deponier och genomgång av Länsstyrelsens MIFO-inventering. Flygbilder från 1944, 1959, 1960, 1961, 1969, 1970, 1972 och 1984 samt från 2010 har hämtats från Lantmäteriet och Sundsvalls kommun (se Figur 2). Flygbilderna har tolkats vad gäller noterbara ändringar i markanvändning i området samt eventuell förekomst av lagrings-/upplagsytor. Ägoförhållanden för berörda fastigheter har hämtats ur kommunens fastighetsregister FIR. Förekomst av avfallsupplag/deponier har kontrollerats mot inventeringsunderlag till kommunens avfallsplan samt tolkning i flygbilder. Uppgifter har granskats i diariehandlingar från miljökontoret gällande marksanering som utförts efter borttagande av den tankstation som funnits på området. Området har även besökts 2013-04-25 för syn av markförhållanden och genomgång av historiska uppgifter med två personer som länge varit anställda vid verksamheten.

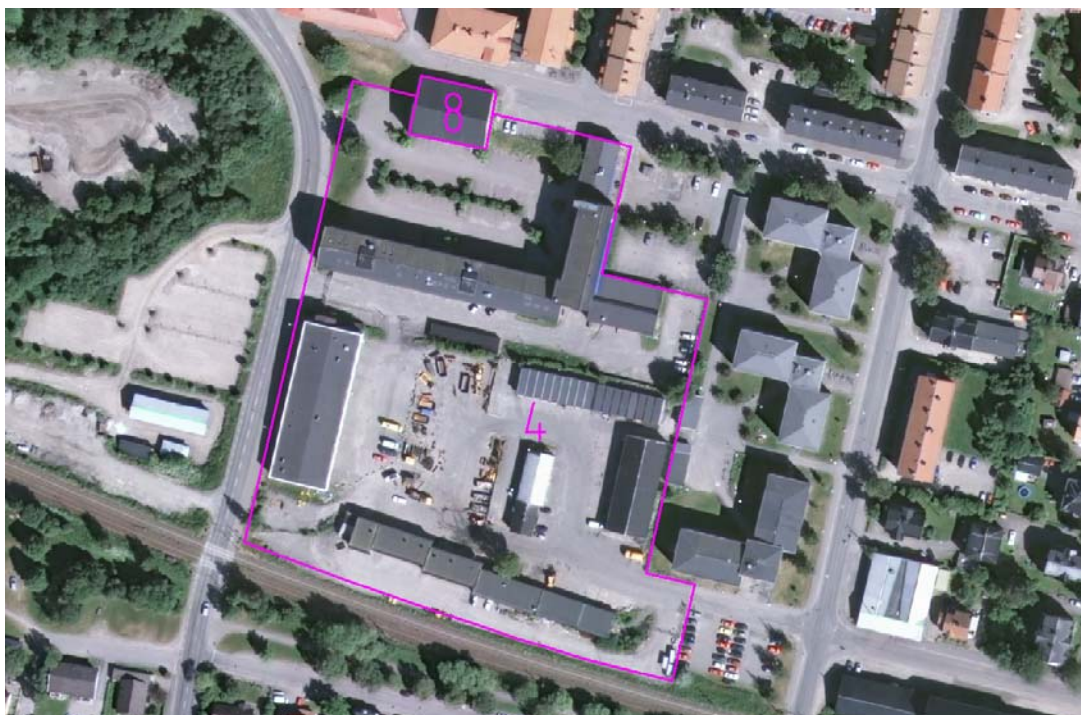
3 Tidigare undersökningar

Tre markundersökningar har utförts på fastigheten:

- *Miljöteknisk markundersökning, Vretjärns gamla soptipp, nr 47, Rapport från Stadsbyggnadskontoret, 2012-08-13.* Markundersökning för deponin påvisade inga sopor, däremot påträffades något förhöjda halter av bly, dock ej över riktvärdet för MKM.
- *Slutrapport sanering drivmedelsanläggning, WSP 2005-01-27.* Två cisterner med drivmedel, bensin och diesel, har funnits på Förrådet 4. Dessa togs bort 2004. Markprovtagning efter saneringen visar på förhöjda halter av PAH och alifater. Dessa är begränsade till ett lerskikt på 3,5 meters djup.
- *Översiktlig geoteknisk undersökning, Förrådet Sundsvall, J&W, 1987-11-06.* Fyllnadsmassor (silt och sand med inslag av tegel) påträffades i västra delen av fastigheten.

Figur 1. Översiktskarta lokalisering av Förrådet 4 och 8 markerat i västra Sundsvall. Källa: Sundsvalls kommun

Figur 2. Ortofoto med fastighetsgränserna till Förrådet 8 (lilla, norra) och 4 (stora, södra) förtydligade i lila. Sidsjöbäcken i krök syns väster om området. Källa Sundsvalls kommun 2010.

4 Skyddsvärda områden

Riksintresse för naturvård sträcker sig längs hela Selångersån, som passerar norr om fastigheterna. Avståndet till riksintresset är drygt 100 meter. 65 meter väster om fastigheterna rinner Sidsjöbäcken (se **Figur 2**) som mynnar i Selångersån strax nordväst

om området. Fastigheterna ligger på Sundsvallsåsen, som är en grundvattenförande bildning (isälvsås). Skyddsvärdet bedöms som mycket stort.

Området ligger direkt söder om Åkroken, som är den ursprungliga platsen för Sundsvall stad. Sundsvalls gamla kyrka (1600-tal) låg på norra delen av Förrådet 4 enligt Sundsvalls kommuns kartsikt för fornminnen.

5 Jordarter och berggrund

SGU:s jordartskarta visar att området består av underliggande lager av isälvssediment, överlagrade av silt. Området ligger i närheten av, men inte på, Sundsvallsåsen.

En översiktlig geoteknisk undersökning utfördes 1987 av J&W inför byggnation av nya verkstaden. Resultatet från undersökningen visar grovt att jordlagerföljden är fyllning på ett tunt lager av torrskorpelera ovanpå mäktiga lager sediment av silt och finsand. Lagret av fyllning är som mäktigast i västra delen av området, där det uppgår till 3-5 meters mäktighet. Fyllningen består huvudsakligen av silt och sand, men även växtdelar och tegelrester påträffas. Fyllningen har mycket varierande lagringstäthet. Lerskitet består av något gyttjig siltig fast lera, och är ca 0,5 meter tjockt. Sedimentpacken utgörs i huvudsak av relativt löst lagrad silt och finsand i växellagring med tilltagande fasthet mot djupet.

6 Grundvattenförhållanden

Sidsjöbäcken går i syd-nordlig riktning väst om industriområdet. Hela området sluttar svagt västerut mot bäcken och den förväntade grundvattenströmningen antas därför vara västerut snarare än norrut mot Selångersån i norr. Grundvattennivån har uppmätts till 1,6 meter under markytan (Ramböll, 2011) i sydöstra hörnet av fastigheten, och till ca 2,5 meter under markytan mitt på västra gaveln av nya verkstaden (J&W, 1987).

Ytavrinning på området går mot nordväst. Dagvatten leds västerut mot Sidsjöbäcken. Enligt hörsägen (Owe Westerlund, MSVAB) går en gammal stendagvattenkylvert mot Sidsjöbäcken på norra delen av området.

7 Historik över verksamheter på fastigheterna

Flygbilder från 1944, 1959, 1960, 1961, 1969, 1970, 1972 och 1984, kartor från 1642, 1674, 1698, 1778, 1857, 1873, 1905, 1922, 1935, 1947, 1951, 1952, 1958, 1971 och 1989, samt plankartor med beskrivningar från 1882, 1915, 1919, 1920, 1949, 1956, 1958 och 1990 har granskats. Verksamheter av vikt och större förändringar redovisas nedan. De aktuella fastigheterna är inlagda på flygbilderna för att underlätta lokalisering till nuvarande förhållanden.

Figur 3. Del av karta från 1890 (©Lantmäteriet).

7.1 Förrådet 8 (fd Strömbergs färglager)

På karta från 1890 (**Figur 3**) finns redan byggnaden på Förrådet 8. Den är alltså uppförd före 1890, men byggåret är i övrigt okänt. Den byggdes förmodligen i syfte att vara iskällare. Väggarna i källaren är 2 meter tjocka, och isblock skars ur Sidsjön på vintern och fraktades med häst ned till detta förråd. Isen lagrades sedan till sommaren då den delades upp och såldes till stadens restauranger (muntl. I. Vesterlund). Det finns märken på golvet efter någon form av uppallning av tunga föremål. Om detta var för isblocken eller om det närliggande bryggeriet nyttjat dessa lokaler för förvarning eller bryggnad av öl eller vin är okänt (muntl. I Vesterlund).

Under en lång tid hade färgföretaget Strömbergs färglager i byggnaden. I en notis från Sundsvalls-Posten 1936-03-16 står att "...lagren ute i trevåningsmagasinet vid Grönborgs äro, om inte precis outtömliga så i varje fall högeligen leveranskapabla" (Källa Sundsvallsminnen). Strömbergs nyttjade alltså byggnaden redan då. Strömbergs köpte fastigheten 1973. (källa: Fastighetsregistret)

Sundsvalls kommun köpte fastigheten 1988 (källa: Fastighetsregistret).

Husbyggnadskontoret (senare Fastighetskontoret, nuvarande Service och Teknik) flyttade in i lokalerna och städade ur källaren efter Strömbergs färg. I källaren hade Strömbergs förvarat färg, färgpulver och kemikalier i alla former av kärl, från glasflaskor till 200 l fat, både trä och plåtfat. Vissa fat var rostiga och fick tömmas över i större tunnor innan de fraktades bort av kommunen. Källaren hade antagligen asfaltshårdgjort golv, då "det luktade asfalt i rummet" (muntl. I Vesterlund). Kan eventuellt vara tjärasfalt.

Byggnaden har fyra våningar. I nedersta källaren (där färglagret var) förvarade Fastighetskontoret byggmaterial från renoveringar; fönster, kylskåp o dyl (muntl. I Vesterlund).

På andra våningen var byggnadsverkstad, där friggebodar och staket byggdes. Även målning av dessa och paneler kunde utföras i lokalen. De kemikalier som nyttjades i lokalen var färg, lim och någon thinnerflaska. Skyddsombudet satte stopp för måleriverksamheten p g a dålig ventilation (muntl. I Vesterlund).

På tredje våningen lagrade Utemiljö (nuvarande Parkavdelningen på Stadsbyggnadskontoret) möbler och målade parksoffor. Senare (oklart när) ersattes denna verksamhet av att hela våningen blev förrådslokaler (nätade förrådsburar) där flera förvaltningar förvarar saker. Detta är även dagsläget (muntl. I Vesterlund).

På vinden, fjärde våningen, förvarade valnämnden valurnor och annat material (muntl. I Vesterlund).

Sedan början av 2000-talet används hela byggnaden som förråd (muntl. I Vesterlund).

7.2 Förrådet 4

På området bedriver idag Service- och Teknikförvaltningen, Sundsvalls kommun, verkstad för kommunens fordon och maskiner. Gatukontoret har kontor i en barack på nordöstra delen av fastigheten. Parkavdelningen, Stadsbyggnadskontoret, använder en del av verkstaden som förrådsytor. Garagedelen på södra delen av fastigheten står till största delen tom, förutom övre plan som använd som garage för personalens bilar.

Tidigare har reparation av maskiner och fordon samt specialtillverkning av mekaniska produkter utförts. Verksamhet har drivits i kommunal regi sedan åtminstone 1950-talet, möjligtvis även sedan 1940-talet.

Historiskt har området bestått av öppen jordbruksmark. På karta från 1905 består området av kronolotter, och fastigheterna hette då Bondmötet och Misteln, se **Figur 4**. Dessa kronolotter ändras genom förslag på tomtindelning år 1915 (kv Misteln) och 1919 (kv Bondmötet) där tanken är att området ska bli bostadstomter. På norra delen av fastigheten finns på 1922 års karta, förutom Strömbergs lager, två hyreshus och ett uthus, se **Figur 5**. På kartor från 1935 och 1947 är byggnadsläget oförändrat.

Figur 4. Karta från 1905 med dagens fastighetsgränser för Förrådet 4 och 8. Källa Sundsvalls kommun och Lantmäteriets historiska kartor.

Figur 5. Karta från 1922 med dagens fastighetsgränser för Förrådet 4 och 8. Källa Sundsvalls kommun och Lantmäteriets historiska kartor.

Figur 6. Foto av Sidsjövägen taget norrut mot bryggeriet. Förrådet 4 till höger, med de gamla bostadshusen. Översta våningen och taket på Strömbergs färglager sticker upp där bakom. Fotoår okänt. (Källa Sundsvalls museum)

I foto (**Figur 6**) från 1940- eller 1950-talet syns de aktuella fastigheterna till höger i bild. Fotot är taget på Sidsjövägen norrut mot bryggeriet, den stora vita byggnaden i bakgrunden. De gamla bostadshusen på norra delen av Förrådet 4 finns fortfarande, och översta våningen och taket på Strömbergs färglager sticker upp där bakom. Där dagens verkstad står ser det ut att vara en vildvuxen äng (Källa Sundsvalls museum).

På ett flygfoto från 1944 ser man de två hyreshusen samt Strömbergs lager tydligt (**Figur 7**). På större delen av fastigheten Förrådet 4 syns ett systematiskt ljusare mönster. Det är oklart om detta är pågående skörd eller om det är ett upplag av något annat. I sydvästra hörnet av fastigheten syns ett mörkare något upphöjt område. Eventuellt skulle detta kunna vara dittippade fyllnadsmassor av något slag.

Figur 7. Del av flygfoto från 1944. Strömbergs lager och de två hyreshusen på norra delen av fastigheterna. (©Lantmäteriet)

1956 och 1958 sker en detaljplaneändring i samband med uppförandet av en verkstadsskola för landstingets behov. De 12 familjerna som bor i de två hyresfastigheterna på Bondmötet 1 (**Figur 8**) flyttas till byteslägenheter och bostadshusen rivs. Området får beteckning Jm och får därmed ”användas endast för småindustriändamål av sådan beskaffenhet att närboende ej vållas olägenheter med hänsyn till sundhet, brandsäkerhet och trevnad” (Planförslag, Sundsvalls kommun, 1956).

Landstinget hade verkstadsskola i hela byggnaden. På 1980-talet flyttade verksamheten österut till nuvarande lokaler på andra sidan Selångersån. Kommunen tog i samma veva över skolverksamheten. Fastighetskontoret tog samtidigt över delar av skollokalerna och hade verkstad för mindre maskiner (gräsklippare, motorsågar) i bottenplan.

Figur 8. Del av flygfoto från 1960. De två hyresfastigheterna syns mellan Strömbergs förråd och Verkstadsskolan, som är under uppförande. På flygbild från nästa år är det västra bostadshuset rivet. (©Lantmäteriet)

Figur 9. Flygfoto från 1960. Kommunens verksamhet pågår på platsen och verkstadsskolan är under uppbyggnad. Notera upplagsområdet i sydvästra hörnet, på den plats som utpekats som Vrettjärns deponi. (©Lantmäteriet)

I flygbild från 1960 (**Figur 9**) ovan har kommunens verksamhet startat på fastigheten. Stora delar av fastigheten används som upplagsytor eller uppställning av maskiner och plogar. Det har i denna inventering inte framgått när kommunen startade sin verksamhet på platsen annat än att man köpte fastigheten 1958.

En utförlig beskrivning av den verksamhet och hantering som skett på fastigheten redovisas på flygbild från 1972 i **Bilaga 1**. Beskrivningen ligger till grund för den provtagningsplan som tagits fram i samband med denna historiska inventering. Notera att mycket mer information finns i **Bilaga 1** som ej framgår i denna text.

8 Vrettjärns deponi

Vid den MIFO-inventering som utfördes av Länsstyrelsen 2004 framkom uppgifter vid intervju med Kent Lundström, anställd på Service och Teknik, som var med vid byggnationen av nya verkstaden, att flaskor och skor grävdes fram vid byggandet 1989. Ingen vidare utredning gjordes då angående utbredningen av skräpet, utan man schaktade endast där verkstadsbyggnaden skulle placeras.

Dessa uppgifter har därefter lagts till i den kommunala deponiinventeringen och objektet har givits namnet Vrettjärns deponi. Den ursprungliga deponiinventeringen från 1984 innehåller inga uppgifter om någon deponi på denna plats.

Inga uppgifter vid denna inventering har kunnat styrka att det varit en faktisk deponi på platsen. Däremot framkom vid en översiktlig geoteknisk undersökning (J&W, 1987) att hela sydvästra delen av fastigheten består av fyllnadsmassor (finkornigt material mestadels silt och sand, med inblandning av tegel, glas och trä), med en mäktighet av 3-5 meter. Om det hade varit en hushållsdeponi hade materialet varit mullhaltigt och bestått av mer organiskt innehåll. Den geotekniska utredningen pekar snarare på att man fyllt ut området med blandade rivningsrester.

9 Sammanfattande bedömning samt risker

Fastigheten består av fyllnadsmassor (finkornigt material mestadels silt och sand, med inblandning av främst tegel), i sydvästra delen med en mäktighet av 3-5 meter, underlagrat av 0,5 meter lera på mäktig silt och sand. En genomgång av den översiktliga geotekniska utredningen från 1987 bör göras av sakkunnig geotekniker för att avgöra om marken är lämplig att bygga på ur geotekniskt hänseende.

Ur miljötekniskt hänseende bör förhållandena utredas vidare innan bedömning kan göras om markens lämplighet. Det finns ett antal områden inom fastigheten som kan ha gett upphov till föroreningar i mark och grundvatten.

De delar som kan ha bidragit till förorening i mark eller grundvatten är följande

- Nedre planen, flera platser, som tidigare var oasfalterad. Både uppställning av maskiner samt spill från containrar har bidragit till spill av oljor och lösningsmedel till mark. Fyllnadsmassorna bör också provtas för att avgöra föroreningsinnehåll.
- Dieseltankstation på övre plan, norra kortsidan av förråd.
- Fd gräsytan norr om nya verkstaden, hit rann spolvattnet från spolplattan.
- Utanför verkstadskolans traktorverkstad, dels pga slask, dels ev nedgrävd oljetank

- Utanför måleriet i sydöstra delen
- Utanför tvätthall/oljebod på gamla garagelängan
- Vid oljetank i källare söder om garaget.

Astrid Göthe
Miljöhandläggare
Mark- och exploateringsavdelningen, Stadsbyggnadskontoret
060-19 13 92

BILAGOR

- Bilaga 1 Förrådet 4. Bakgrundskarta 1972 med nuvarande och tidigare byggnader, samt den verksamhet som Sundsvalls kommun haft på fastigheten.

10 Källor

- Ivar Vesterlund. Pensionär, tidigare anställd vid Fastighetskontoret och arbetade på Förrådet 8. Telefonintervju 2013-04-25
- J&W, KV Förrådet Sundsvall, Översiktlig geoteknisk undersökning, 1987-11-06
- Kent Lundström (fordonsstrateg) och Hans Jonsson (nuv pensionär, fd. förrådschef), Anställda sedan 1977 resp. 1970 på Service och Teknik, Sundsvalls kommun, intervju och platsbesök 2013-04-25
- Lantmäteriets historiska kartor 1642, 1674, 1698, 1778, 1857, 1873, 1905, 1922, 1935, 1947, 1951, 1952, 1958, 1971 och 1989, samt plankartor med beskrivningar från 1882, 1915, 1919, 1920, 1949, 1956, 1958 och 1990
- Sundsvalls kommun, deponiinventeringen 1984
- Sundsvalls museum, foto 1940-1950-tal
- FIR, Fastighetsregistret, utdrag 2013-04-11
- Sundsvallsminnen, text ur Sundsvalls-Posten 1936-03-16, Strömbergs förråd:
http://minnen.sundsvall.se/sitevision/proxy/databassokning/dokumentsok.4.7339529310dedab39f880001923.html/svid12_7339529310dedab39f880001931/-1799354951/pls/public/minnen.GET_Publ_txt?ID=16200
- Ramböll, PM - Miljöteknisk markundersökning, Sidsjövägen, 2011-05-26
- WSP, Slutrapport sanering drivmedelsanläggning Dalgatan - Kommunförrådet, 2005-01-27, uppdragsnummer 10053242

Karta över Förrådet 4

Historisk beskrivning

Utdrag från kartdatabas 2013-04-22 samt Lantmäteriets flygbild 1972.

1. Landstingets Verkstadskola. På 1990-talet rev man ut befintligt träknubbgolv, som hade sugit upp allt spill, och nytt golv gjöts.
2. "Soffskjulet", rätigt förråd för soffor och annat.
3. Nedre plan var ej hårdgjord och har använts som allmänt upplagsyta av diverse sedan start.
4. Sandupplag, även sopsand, salt och saltblandad sand. Tidigare skräpigt område där allsköns bråte slängts.
5. Containerar där bl a oljeförorenad snö och skrot tippades. Allt i vätskeform rann ut på den oasfalterade planen.
6. Spolplatta, där avfettning och lösningsmedel användes. Fd. dagvattenbrunn som gick till Sidsjöbäcken. Togs bort när folk klagade på oljefilm i bäcken.
7. Gräsyta dit vatten från spolplatta rann och infiltrerade. Massorna närmast nya verkstaden schaktades ur vid byggandet 1989.
8. Brunn sattes 1989 och kopplades på OA (oljeavskiljare) vid nya verkstaden
9. Uppställningsplats plogar och maskiner, risk för salt, avfettning, hydraulolja och diesel.
10. Övre planen lutade mer innan kontorsbaracken byggdes och man asfalterade. Nyare fyllnadsmassor finns därmed ovanpå ursprunglig markyta.

